

•КОРОТКА•
•ІСТОРІЯ•
•УКРАЇНСЬКОГО•
•НАРОДУ•

•НАПИСАВ•
Др Бог. Барвінський.

2-й. зм.

06,70

КОРОТКА ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

НАПИСАВ

Д-р БОГДАН БАРВІНСЬКИЙ

---

3 21 образками і 1. картою.

ЛЬВІВ.

Накладом Книгарні А. Бардаха.

1922.

T3(24r)0

Львівська державна
наукова бібліотека

№ 39.573.217

Вступ.

I. Український нарід і єго землі.

1. **Імя, простір і численність.** Руський нарід, що нині загально зове ся українським народом, належить попри Москалів, Білорусинів, Поляків, Чехів і інші споріднені народи до великого племені Словян*) та заселює в збитій масі (около 33 мільони) великий простір східно-європейської низини (около 850 тисяч квадратних кільометрів або 15 тисяч квадр. миль).

Давне імя українського народу, Русь, Русин, руський, присвоїв собі московський нарід, над котрого предками панували князі з нашого княжого роду. Для зазначеня відрубности від московського народу почав наш нарід прозивати свої землі Україною, а себе Українцями, українським народом. Імя „Україна“ неменше старе, як „Русь“, що також зразу означало тільки Київщину і аж опісля розширило ся й на інші землі.

---

*) Се імя походить від „слово“ на означенє людей, що говорять зрозуміло в противність Німцям, що не вмюгь говорити зрозуміло.

В XII. та XIII. століттю імя „Україна“ означало пограничні землі нашого народу, а від XVI. ст. середне та нижнє Подніпровє. Але вже від половини XVII. ст. в народних піснях і думках, в письменстві і на сучасних історичних картах означає „Україна“ всі землі нашого народу, а в старих урядових письмах і листах зове ся від тодіж весь наш нарід „українським“ народом.

„Малоруським“ (в противенстві до московського народу, що прозвав себе „великоруським“ народом) прозвано наш нарід хибно, бо „Малою Русю“ звала ся в XIV. ст. лише частина земель нашого народу, Галичина і Волинь.

2. Границі земель українського народу. Они сягають на заході поза ріку Сян і Буг, на полудневім заході поза Карпати, на півночи поза ріку Припеть і Десну, на сході по ріку Дін та Донець; полудневу границу становлять береги Чорного та Азовського моря, а на полудневім сході сягають границі далеко поза Азовське море, над ріку Кубань і проникають глибоко в Кавказькі гори та прикаспійські степи.

3. Предки українського народу. В давнину ділив ся український нарід на кілька племен. В осередку, на правім березі Дніпра, в околицях Києва, сиділи Поляни (прозвані так від своєї полудневої области, „чистого поля“); на заході від них сиділи Деревляни (прозвані так від своєї лісової области), а на сході Сіверяни (від „сівер“ т. е. північ). На правім березі нижнього Дніпра (пізнійше в области ріки Бога) сиділи Уличі (або Угличі), між Дунаєм а Дністром сиділи Тиверці, а над Бу-

гом Дуліби. Імени племен в області Дону і в карпатських краях не знаємо.

З тих споріднених з собою племен витворився протягом часу великий український нарід, що зверхнім виглядом, будовою тіла, мовою, звичаями та обичаями відріжняє ся різко від своїх словянських сусідів: Москалів, Поляків, Білорусинів і Словаків.

4. Зверхний вигляд, заняття і прикмети. Предки українського народу були високі ростом, кріпкі тілом, з русявим волосем, синими очима та рум'яним лицем. Зразу займали ся лише випасом худоби, риболовством, звіроловством та пчолярством, пізнійше (по здобуттю тревалих осель) хліборобством, огородництвом та садівництвом, а крім сего домашнім промислом (кушнірством, ткацтвом, гончарством, столярством і ковальством). Зі своїми сусідами вели оживлену торгівлю (футрами, воском, медом та невільниками, в заміну за шовкові тканини, вино, полудневі овочі та металеві вироби).

Головними прикметами наших предків (як і інших Словян) була сьпіволюбність і гостинність; одначе відвага і в значній мірі воєвничий дух, були причиною частих сварок а навіть війн.

5. Віра і релігійні обряди. Як інші Слов'яни, почитали також наші предки сили природи яко богів: Перуна (блискавку), подателя всякого добра Даждь-бога або Хорса (сонце), Велеса (або Волоса, бога богатства та достатку, опікуна господарства, особливо худоби) і Сварожича (бога огню). Ідолам (образам) тих богів складали жертви. Менші божества (водяники, русалки, лісовики

або полісуни) звали ся бісами. Крім сего вірили в посмертне жите чоловіка (невмиручість людської душі).

Прихід нового року витали сьвятом коляди, прихід весни веснянками, а поворот сонця з літа на осінь сьвятом Купала.

Осібного стану жерців (сьвящеників) не було; були лише волхви (знахорі), віщуни будучини і порадики в релігійних справах.

6. Домашне, родинне та громадське жите. Господарили наші предки на спільній землі великими родинами або семьями. Хати, пожива й одежа були ще дуже звичайні. У спільних громадських справах порядкували та рішали старші в семьях (батьки родин) на нарадах, званих вічем.

Перед ворогом хоронили ся з семьями та майном в укріплених місцях, городах, а виступаючи проти ворога в поле, мали ріжного рода зброю (списа, лук зі стрілами, меч і т. и.).

II. Казочна історія українського народу.

1. Переказ про св. Андрея і основане Києва. Про початкову історію нашого народу довідуємо ся лише з народних переказів, подаваних з уст до уст, а що з них годі довідати ся властивої правди, тому сю початкову історію зовемо казочною. Такі народні перекази зібрані в нашій найдавнішій літописи, *) що зве ся „Повість давних літ, звідки взяла ся Руська земля, хто

---

*) Літописями зовуться гисьменні твори, що містять в собі народні перекази і події з минувшини, записані рік по році, а люди, що їх писали, зовуться літописцями.

перший почав в Києві княжити і як повстала Руська земля”.

Після народного переказу Христовий апостол св. Андрей, ідучи навчати людей св. віри, станув на горах над Дніпром, поблагословив їх та застромив в них хрест, предсказуючи тут повстане великого города і многих церков. В сім місци повстав опісля Київ, столиця Руської держави.

А заложили его три брата, Кий, Щек і Хорив та сестра Либедь, з племени Полян. Після імени найстаршого брата прозвано сей город Києвом. Були се, після народного переказу, перші київські князі.

2. Літописне оповіданє про закликанє Варягів: Рюрик, Аскольд і Дир. Після смерти своїх перших князів, Поляни приневолені були платити данину турецько-фінському племени Хозар, що жили в сусідних степах. Інші сусідні Полянам словянські племена приневолені були платити данину Варягам (Норманам), що з далекої півночі запускали ся на своїх легких човнах долі Дніпром у Руське (Чорне) море. Спільна недоля довела до згоди між сварливими словянськими племенами і они прогнали Варягів за Варяжське (Балтійське) море. Та нові незгоди приневолили словянські племена просити собі у Варягів князя, котрий володів би над ними і судив їх після права.

На сей заклик прибув до них ізза моря 862. року князь Рюрик з племени Русь з братьми та дружиною (військом) і осїв у Новгороді Великім (над Ільменським озером). Два Варяги з Рюрикової дружини, Аскольд і Дир, пливучи долі Дніпром, побачили на горах місто, а як довідали ся від мі-

щан, що се Київ та що їх князі повмирили, ониж самі платять данину Хозарам, остали в Києві і стали тут княжити.

3. Князь Олег Віщий. По смерті Рюрика став князем его свояк Олег, яко опікун малолітнього Рюрикового сина Ігоря. Олег прибув з дружиною до Києва, де сиділи Аскольд і Дир, велів їх убити підступом, а вказуючи на Київ, сказав: „Се най буде мати руських городів“. І почав тут княжити, а Київ став із сеї пори столицею Руської держави.

Олег був дуже воевничим князем: він не лише підбив під свою владу велике число словянських і фінських племен та злучив їх землі в одну велику державу, але виправив ся також на човнах Чорним морем у похід на столицю грецьких цїсарів, Царгород. Греки просили Олега о мир. Він пристав на се, набрав від них багато золота, аксамиту, шовку, вина і всякого добра та вернув ся домів. На знак побіди повісив Олег свій щит на царгородських воротах. За те прозвав нарід Олега „Віщим“, то є хитрим або мудрим.

Перша доба.

Від початків Руської держави до утрати її самостійності та переходу під владу Литви і Польщі.

І. Св. Володимир Великий.

(979—1015).

1. **Початки Руської держави.** Оповідане, що Варяги були основниками Руської держави, є вдумкою нашого найстаршого літописця. Імя „Русь” відоме було ще перед приходом Варягів над берегами Чорного моря, що звало ся Руським морем та було звязане з околицями Києва і з племенем Полян, що інакше звали ся „Русь”, а їх земля „Руською землею”. Тут розвинула ся оживлена торгівля з сусідніми землями, куди вели численні водні (Дніпро і его притоки) і сухопутні шляхи, що сходили ся в її осередку, Києві. Для береження майна багатих київських людей, з котрих знатнійші звали ся боярами*) та для охорони купців, що їздили в далекі землі, було в Києві окреме військо, дружина (від „друг”, то є товариш), а на її чолі стояв київський князь.

---

*) Боярин = болярин, то є більший, знатнійший.

До сеї дружини, з котрою київські князі ходили також підбивати сусідні племена та збирати серед них „полюде“ (данину), наймалися Варяги, що прибували сюди Дніпром з півночі та приймали від Полян імя „Руси“ (Варяги - Русь). Отсе дало повід нашому найстаршому літописцеві придумати оповідане (написане що йно в половині XI. столітя), що Варяги з племені „Русь“ були основниками Руської держави.

1. Київське військо.

2. **Перші київські князі: Олег, Ігор, Святослав.** Першим київським князем, про котрого знаємо щось певного, був Олег, славний війнами і походами та прозваний в народних переказах „Віщим“. З его князюваня певним є лише списане

в 911. р. торговельної умови з Греками. Єго наслідник Ігор ходив походом на Царгород (але сей похід скінчив ся нещасно), списав, подібно як Олег, торговельну умову з Греками (в 944. р.) та згинув небавом вбитий Деревлянами, котрих обдирав з усякого майна, збираючи серед них зі своєю дружиною данину.

Син Ігоря, Сьвятослав, продовжав підбої своїх попередників серед сусідних словянських і несловянських (фінських) племен, розбив зовсім Хозар і вславив ся війною з Греками, в котрій виступив яко правдивий лицар-воєв (,,іду на вас", сповіщає наперед своїх ворогів). Та Греки спинили єго в завоюваню Болгарії (на полудни Дунаю). Згинув убитий дикою азийською ордою Печенігів, з котрою часто опісля воював єго син Володимир, а котру знищив що йно син Володимира, Ярослав.

3. Володимир Великий відбудовує Руську державу. Син Сьвятослава, Володимир, скріпив Руську державу придбанем нових земель, а звязав ті землі ще тіснійше з осередком держави Києвом в сей спосіб, що на місце дрібних місцевих князів і намісників посадив по більших городах своїх синів. Важним здобутком для Руси були Червенські городи над Сяном і Бугом (Перемишль, Червень), о котрі часто потім спорили з собою Поляки та Русини. *)

4. Відносини до Греції. Охрещене Руси. Утворивши сильну державу, забажав Володимир під-

---

*) Наш літописець хибно подає, що Володимир заняв ті городи у Ляхів (Поляків), бо до Поляків не могли они належати в тім часі тому, що навіть Краків (над Вислою) не належав до Польщі, а до Чехів.

2. Князь св Володимир Великий.

нести єї значіне спорідненем з грецькими цісарями, найславнійшими і наймогутнійшими під той час володарями в Европі. Він повінчав ся з їх сестрою Анною, прийнявши передтим Христову віру 988. р. З Царгорода прислано єму тоді корону і пишну цісарську одежу.

Хоч вже перед Володимиром було на Русі досить християн (в Києві була церква св. Ілії, а жінка Ігоря, Ольга, прозвана опісля „Святою”, була християнкою), прочий нарід жив доси в поганьстві. Тому велів Володимир охрестити наперед Києвлян, а пізнійше хрещено нарід по інших городах і селах. На місце поганських ідолів ставив Володимир церкви, а з Греції і Болгарії закликав на Русь багато съвящеників і казав їм учити наших людей.

5. Будівництво, штука, гроші і осьвіта на Русі за Володимира. Після охрещеня велів Володимир грецьким майстрам вимурувати гарні церкви в Києві і по інших городах, побудував камяний княжий терем (палату), спроваджував з Греції съвяті образи (ікони) і статуї та велів бити руські золоті та срібні гроші.

З Греції та Болгарії ширила ся на Русі наука, осьвіта, книги. Книги були зразу церковні в старо-болгарській (церковно-словянській) мові, досить подібній до тодішної нашої. А як люди на Русі навчили ся словянського письма, стали й самі списувати книги, не лише церковні та духовні, але й літописи. Діти знатнійших родин велів Володимир віддавати на книжну науку.

6. Внутрішнє правління Володимира: відносини до громади. Сілу своєї держави скріпив Володи-

мир ще тим, що здобув собі любов і ласку громади. Він не правив самовільно з дружиною, а закликав на пораду і громадських старців (то є старших, поважніших людей). На пирах та празниках гостив людей з ріжних городів, а у себе на дворі годував бідних людей, калік і сиріт. З того пішла про него слава, яко про „ласкавого князя”, котрого нарід звав у піснях „ясним сонечком”. Руська Церква прозвала его „Святим, Рівноапостольним”, а нарід „Великим”.

II. Ярослав Мудрий.

(1019—1054).

1. **Боротьба о Київ.** Зараз після смерти Володимира захопив Київ у свої руки его син Святиполк та почав убивати своїх братів. Одначе его переміг брат Ярослав, а Святиполк утік до Польщі до князя Болеслава Хороброго,*) з котрого дочкою був оженений. Болеслав поміг Святиполкови заняти Київ, а вертаючи з Києва, заняв для Польщі Червенські городи, котрі Володимир прилучив був до своєї держави.**) Та небавом прогнав Ярослав Святиполка, прозваного народом за братовбійство „Окаянним” раз на все з Києва, зібрав у своїх руках майже всі Володимирові землі та відобрав від Польщі Червенські городи.

2. **Відносини до сусідів.** Могутність Ярославової держави була причиною, що найбільші тодішні володарі (грецький цісар, королі французський, шведський, норвежський, угорський), вважали для себе почестю, посвоячити ся з ним. Сусіди забігали

*) Болеслав був сином Мешка I (Мечислава), основника Польської держави, що прийняв Христову віру в 966 р

***) Польський літописний переказ, що Болеслав ударив своїм мечем щербцом) в київські Золоті ворота, в просту казкою, бо Ярослав побудував їх що йно в 1037 р., отже за Болеслава (вмер 1025 р) їх ще не було.

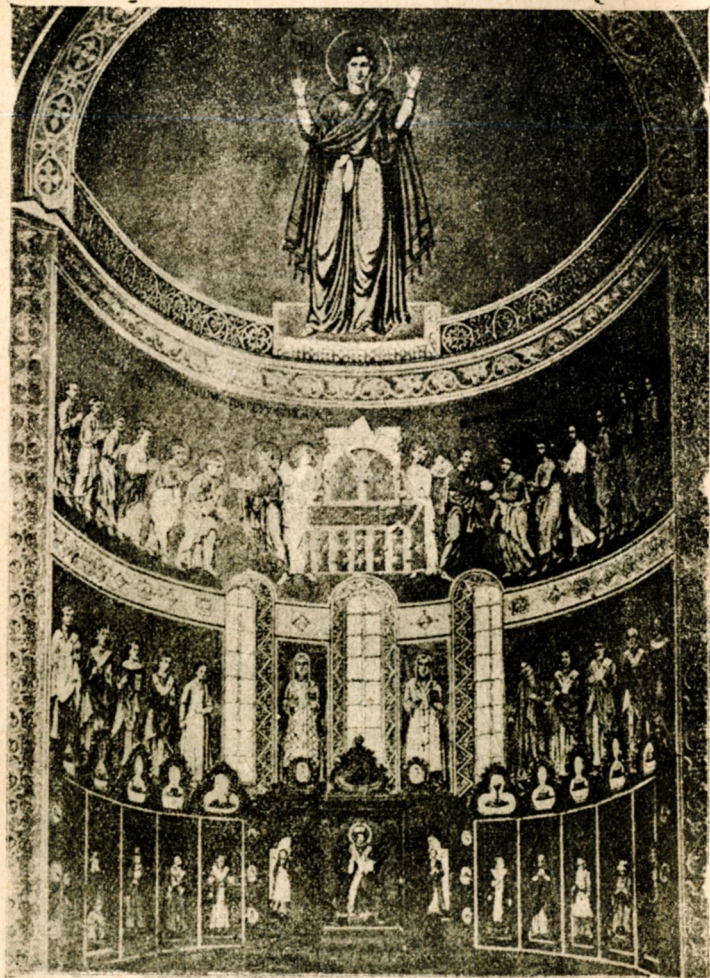
часто у Ярослава о поміч (особливо свому шуринови, краківському князеві, поміг він багато проти его зворохоблених підданих).

Останній раз за Ярослава ходила Русь походом на Царгород (під проводом его сина). Русини дістали ся на своїх човнах аж під саму столицю, але Греки знищили руські човни „штучним огнем” (сей огонь, званий грецьким, горів на воді), а інші човни понищила буря. Богато руського війська згинуло в тім нещаснім поході.

3. Останки „Золотих воріт“ в Києві

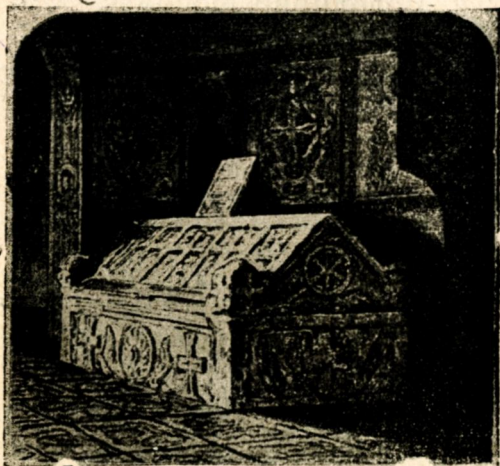
3. Розширене християнства, законодавство, освіта, будівництво. Ярослав дбав о внутрішній розвиток своєї держави. Завдяки великому розпо-

4. Т. зв. „Нерушима стіна“ в церкві св. Софії в Києві

всюдженю монашества і численним монастирям, почала християнська віра дуже ширити ся. Найславнішим був монастир Печерська Лавра (звана так від печер на київських горах, над Дніпром).

Щоби людям не діяла ся кривда від княжих урядників і знатнійших людей, видав Ярослав збірник законів під назвою „Руська Правда“ де списано, як суди мали судити і карати.

5. Домовина Ярослава М. в церкві св. Софії.

Він дбав вельми про осьвіту, сам читав книжки днями і ночами та велів перекладати і списувати книжки. Київ прикрасив новими будівлями і побудував „Золоті ворота“ та нову соборну церкву св. Софії (на взір величавої церкви св. Софії в Царгороді).

Львівська державна
наукова бібліотека

№ 39.573 217

4. **Поділ держави: заповіт Ярослава.** Ще за життя пороздавав Ярослав поодинокі землі поміж своїх синів. Вмираючи, віддав він Київ найстаршому синові, що мав заступати місце батька. В своїм заповіті взивав синів до любови і згоди, щоби не затратили суперечками землі, здобутої великою працею їх батьків і дідів.

Вдячний нарід прозвав Ярослава „Мудрим“.

III. Володимир Мономах.

(1113—1125)

1. Руська держава розпадає ся: княжі усобиці.

Ярославові сини не послухали батьківського заповіту і з сеї пори зачинає ся боротьба князів о Київ, що став переходити з рук до рук. Руська держава стала ділити ся на що раз то дрібніші часті (уділи)*) з окремими князями. Ті князі стали зі собою воювати та відбирати землі одні другим, а котрий князь не мав сили, кликав на поміч сусідів, особливо азійські орди, що сиділи в Чорноморських степах. Найстрашнішими були Половці, що грабили цілі краї, близші до степу, а люди втікали в дальші, лісові краї, куди Половці не заходили.

2. **Змаганя Володимира Мономаха до згоди. Боротьба з Половцями.** Внук Ярослава Мудрого, Володимир Мономах,**) прикро відчував недолю Руської держави. Єго заходами вдало ся князів

*) З початку поділила ся она на більші землі: Київську, Волинську, Галицьку, Чернігівську, Турово-пінську, а далі на ще дрібніші часті

**) Мономах = „Єдиноборець“. Назва пішла від грецького цїсаря Константина Мономаха, з котрого роду походила мати Володимира.

хвилево погодити і намовити до спільної боротьби з Половцями. Руські війська заганяли ся за ворогами в степи аж по Донець; слава про сі походи рознесла ся широко й далеко, а нарид осьпівував їх у піснях і звеличував яко головного лицаря князя Володимира Мономаха.

3. Володимир Мономах київським князем: відносини до сусідів; внутрішня діяльність. Коли Києвляни самі закликали Володимира до себе княжити, дбав він о те, щоби Русь відотхнула після довгих і тяжких невзгодин. З сусідами жив у добрих зносинах, а визначнійші володарі (грецькі цісарі, королі: англійський, угорський, шведський, норвежський і данський та половецький хан*) споріднили ся з ним.

Володимир доповнив „Руську Правду“ свого діда Ярослава та додав до неї закони проти лихви, а в своїм письменнім творі, „Поученю дітям“, вказував, як належить дбати о добро держави і підданих. Тому то зістав ся Володимир в людській памяти взором князя рішучого, запопадливого, для громади доброго.

4. Занепад Києва: початки Московської держави і московського народу. Але вже після смерти Володимира Мономаха почав Київ тратити своє значіне, а до що раз більшого значіня стали приходити північні князівства, що повстали на фінських землях, де осідали словянські племена Вятичів, Кривичів і новгородських Словен.

Отсі племена осідали серед фінських племен в північно-східній стороні Руської держави, не-

---

*) Хан = князь, начальник.

сучи там християнську віру і просьвіту. Княжили там молодші потомки Володимира Мономаха (старші були в Києві) та оснували цілий ряд міст, з котрих місто Москва дало імя не лише одному з князівств, але перегадом цілому народови, що став звати ся московським народом. Він є зовсім окремим народом від українського народу та відріжняє ся від него і мовою і вдачею і звичаями та зверхною подобою. Московські князі намагали ся загорнути всі руські землі та знищити їх самостійність і окремішність, а що походили з того самого роду, що й руські князі, стали вважати себе спадкоємцями Руської держави і прозивати себе „великими князями (пізнійше „царями і государями“, то є панамі) всеї Руси“. Нарід же московський присвоїв собі на тій основі імя нашого народу та став звати себе руським, а навіть велико-руським народом.

Молодші Мономаховичі, що княжили в сих північно-східних землях, стали гордити Києвом, бажаючи новий осередок Руської держави створити в своїх землях. Тому внук Володимира Мономаха, Андрій Боголюбський (від села Боголюбово, де радо проживав) опанував Київ (1169. р.) і знищив его зовсім. Від сеї пори Київ вже більше не двигнув ся зі свого упадку.

IV. Данило Романович Галицький,

(1205—1264).

1. **Князі Ростиславичі.** Галицький уділ з головними городами Перемишлем, Звенигородом, Галичем і Теревовлею, дістав ся був потомкам Ярослава Мудрого, князям Ростиславичам. Завдяки хо-

робрости і згідливости тих князів удало ся їм удержати в своїх руках Галицьку землю та оборонити її перед нападами Поляків, Угрів та інших руських князів. Єї значіне піднесло ся за Володимирка, що своєю столицею вчинив Галич, але на вершині могутности поставив її син Володимирка Ярослав (1153—1187. р.), прозваний за свій розум „Осмомислом”.

Границя Галичини сягала за Ярослава аж до нижнього Дунаю та Чорного моря. З сусідними державами жив Ярослав у добрій згоді. Та не було згоди у него дома, бо повагу і значіне князя стали підкопувати бояри (знатнійші люди зпоміж княжої дружини), що здобували собі що раз то більше значіне в державній управі.

2. Роман Мстиславич, „самодержець всеї Русі”.

Отсі бояри скористали з заколотів після смерти Ярослава і закликали до себе княжити волинського князя Романа Мстиславича, князя сьмілого, завзятого і воевничого, котрий вкінци приборкав гордых бояр. Він заняв Київ та Київщину і взагалі багато земель колишньої Руської держави, тому літопись зове его „самодержцем всеї Русі”. Сусіди часто просили его о поміч, от як грецький цісар в боротьбі проти Половців.

Згинув убитий Поляками (під Завихостом над р. Вислою), коли відлучив ся від свого війська з малою дружиною. Одначе память про него доховала ся до наших часів у народних піснях.

3. Боротьба о Галичину.

Князь Роман полишив двох малолітних синів, старшого Данила і молодшого Василька. Тяжко довело ся їм добивати ся прав на свою батьківщину та вести довгу бо-

ротьбу то з Поляками, то з Уграми, то з галицькими боярами, що раз-враз бунтували ся та й з іншими руськими князями, що старали ся захопити Галицьку землю для себе. Одначе Данило вийшов побідником, задержав Галичину для себе, а Волинь віддав Василькови.

Оба брата жили в великій згоді й стали за батьківським прикладом думати про прилучене інших руських земель. Та спинив їх у тих замірах страшний татарський погром.

4. Татари: битва над Калкою і зруйноване Києва. З Азії прийшла в Чорноморські степи ще страшнійша орда, чим Печеніги та Половці: були се Татари або Монголи. Коли руські князі дали поміч zagrożеним Половцям, Татари розбили в 1223. р. злучені руські та половецькі війська над рікою Калкою (тече в Азовське море). Поражене було страшне: з війська ледво десятій вернув домів, багато руських князів повбивано, а молодого ще тоді князя Данила ранено в бою.

Після сего вернули Татари знов у свої азійські степи і аж п'ятнайцять літ пізнійше явили ся знов і стали воювати руські землі. Татарський хан Батий (Бату) здобув в 1240. р. Київ і спалив его, а людей повбивав, поруйнував волинські та галицькі городи й загнав ся аж на Угорщину і в Польщу. Руські землі, попалені та знищені, виглядали як одна велика руїна.

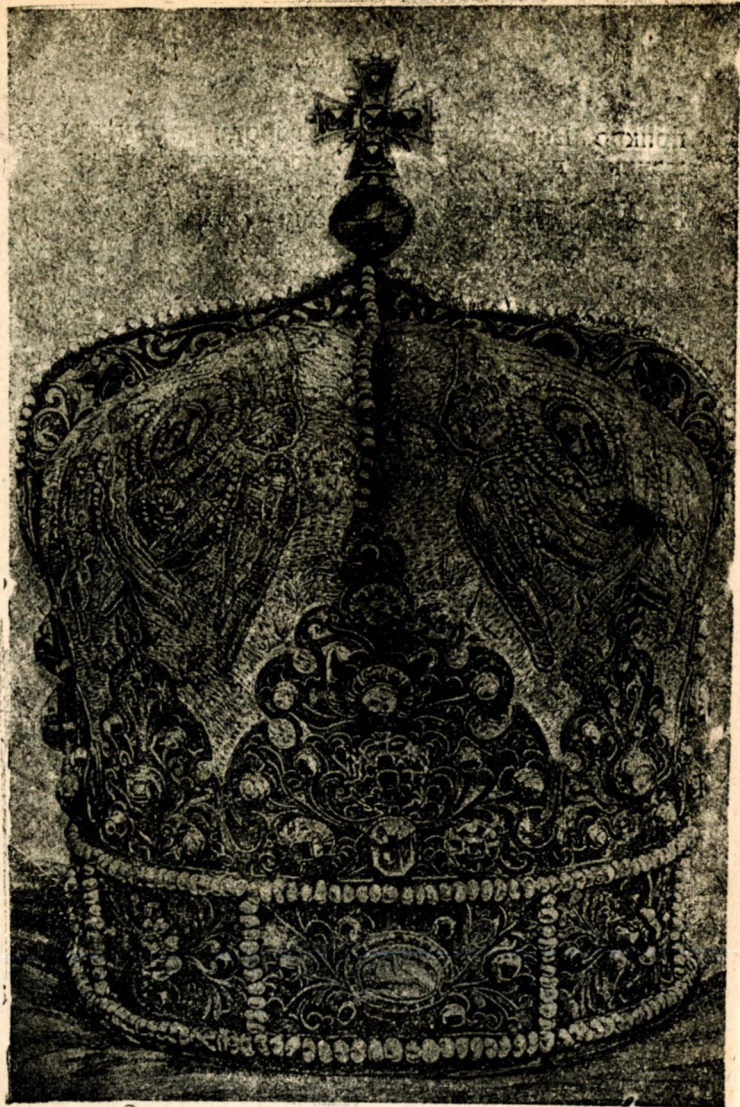
5. Данило в Орді. Зносини з папою: Данило руським королем. Щоби виратувати свої землі від цілковитої руїни, поїхав Данило до Батия поклонити ся ему; і хоч хан прийняв его вельми ласкаво, Данило відчув сей побут в Орлі вельми

прикро. Він став укріпляти города та шукати союзників против Татар. Самої помочи угорського короля, з котрого дочкою оженив ся син его Лев, було Данилови за мало. Тому просив він о поміч голову католицької Церкви, папу римського, що під той час мав вельми велике значіне і вплив у Европі. Папа обіцяв дати поміч, жадаючи одначе, щоби православна руська Церква, котра разом із грецькою Церквою відлучила ся була від римської Церкви, приступила знов до унії (злуки) з римською Церквою. Данило згодив ся на се, а тоді папа прислав ему королівський вінець і казав его коронувати руським королем (1253. р.). Колиж папа своєї обітницї не здійснив, Данило покинув гадку про унію.

6. Відносини до сусідів і Татар. Відносини Данила до сусідів були вельми оживлені. З Польщею жив загалом у добрій згоді, а угорському королеви ходив чимало разів у поміч. Пишність его строю та зброї его полків викликувала подив серед західних народів. Свого сина Романа оженив Данило з братаницею останнього австрійського князя, але его земель не удало ся Романови здобути. Богато клопоту мав Данило на північній границі своєї держави, де на Литві повсталала молода держава: доволі часто приходило ся Данилови з Литовцями воювати, щоби обезпечити свої землі перед їх нападами.

Під кінець житя Данила попсували ся его відносини до Татар. Они прийшли до Галичини та на Волинь і веліли Данилови порозкидувати укріплення міст: між иншими знищено тоді укріплення Львова, заснованого Данилом в честь сина

6. Королівський вінець Даніла.

Льва. Лише Холм (на Волині), де Данило пере-
ніс був свою столицю з Галича, не піддав ся Та-
тарам. Бачучи, що не довело ся ему бути свобід-
ним і сильним, як его батько, а треба було вдово-
ляти ся становищем татарського підручника, Да-
нило не міг того пережити і вмер небавом з жалю.

7. Останні хвилі Галицько-волинської держави.

Після Данилової смерти княжив у Галичині его син Лев, а на Волині син Василька, Володимир. Галицьку та Волинську землю зібрав у своїх ру-
ках що йно внук Данила, Юрій Львович, що так як его дід підписував ся руським королем і довів свою державу до могутности й богатства. Сини Юрія, Андрій та Лев боронили успішно від Та-
тар не лише свої землі, але й Польщу, а польський король Володислав Локеток в листі до папи на-
звав їх „непоборимим щитом” для Польщі про-
тив Татар. Правліне Данилових наслідників за-
мітне ще заснованем у Галичи митрополії, незави-
симої від київського митрополита.

На Андрію та Льві Юрієвичах вимер рід Ро-
мановичів. Тоді галицькі бояри закликали собі поль-
ського князя Болеслава, котрого мати була доч-
кою Юрія Львовича. Колиж Болеслав, що перей-
шов на руську віру та прийняв імя Юрія, мимо
того попирав римську віру, бояри отруїли его
(1340. р.). Зі смертю сего князя розпочали з со-
бою боротьбу о галицько-волинську спадщину су-
сідні держави.

V. Державний і громадський лад, побут і культура на Русі в княжій добі.

1. Князь і віче. На чолі Руської держави

стояв зразу оден князь, що сидів у Києві; але як Ярослав Мудрий поділив свою державу на уділи, кождий уділ мав уже свого князя з роду Володимира Великого. Після заповіту Ярослава найстарший віком мав бути київським князем, одначе в дійсности київським князем ставав той, кому силою удало ся Київ захопити.

Права князя яко найвисшого начальника в своїм князівстві були: право вести війну або укладати союзи та угоди, видавати закони, накладати податки, назначувати своїх урядників (тисяцьких або воеводів по більших, посадників по менших містах), судити своїх підданих або самому, або при помочи своїх урядників (тивунів).

Віче, в котрім (ще з часів перед повстанем Руської держави) брали участь всі голови родин, в руських землях не здобуло собі ніякого значіння, а властивим господарем в управі землі був усе князь.

2. Дружина, церковні люди, „люди”. Найбільше значіне серед руського населеня мала дружина (товариші, приятелі князя, від „друг”), що ділила ся на старшу і молодшу. Старша дружина, княжі мужі або бояри творили княжу прибічну раду (боярська рада), займали місця висших урядників та військових начальників. Молодша дружина, отроки або дїтські становили княже військо, а в часі мира були помічниками старшої дружини.

Церковні люди ділили ся на сьвітське (або біле) духовенство і черців (від чорної одежі) або монахів. *) Люди, що служили при церквах (хоч не

*) На чолі духовенства стояли митрополити (по більших містах, як Київ, Галич) і єпископи (по менших містах)

були духовними), або сиділи на церковних землях, належали до церковних людей.

Проче населене на Русі за княжих часів звалося просто „людьми” і ділило ся на людей ліпших і простих. Люди ліпші, звані земськими боярами, були багатими земельними власниками і купцями (они вступали деколи до княжої служби яко старша дружина). Люди прості ділили ся на людей міських (городян), що займали ся ремеслом і торгівлею (по менших містах хліборобством) та селян, званих смердами (від „сморід”), що були свобідними і мали власні газдівства.

Півсвобідними були закупи або наймити, що відробляли багатим людям довг за позичені у них гроші, а несвобідні люди, звали ся холопами або рабами (се були або воєнні бранці або довжники, що не могли сплатити свого довгу, тратили за се свободу і працювали у своїх панів на рілі).

3. Побут і культура. *) Як в часах, коли складала ся Руська держава, так і опісля займали ся наші предки хліборобством, промислом і торгівлею, а серед висших і низших верстов руського населеня панував добробут. Та наслідком княжих усобиць і нападів диких азійських орд сильно потерпіли дрібні селянські господарства, а селяни приневолені були або їх продавати багатшим лю-

---

Кождий монастир мав свого ігумена. Все руське духовенство підлягало царгородському патріярхови (як католицьке духовенство пллі римському).

*) Культура, се латинське слово, а значить все те, що вдіяв сам чоловік, а чого не дає сама природа (всякого рода наряди, будівлі, пісні, малюнки і т д) Те, що вдіяв дикі, неосьвічені люди, є вже завязком культури (камінні, сокири і ножі, вістря стріл з рибячих остий і т. д.).

дям (боярам) або задовжувати ся. Через задовжене зростало число закупів і холопів, а зменшало ся число свобідних селян і дрібних господарств. Зате зростала велика земельна власність в руках бояр.

Змінили ся також обставини, в котрих находила ся руська торговля з сусідними землями. Руські купці їздили зразу торгувати Дніпром у Царгород, а степами над Дін і в подальші землі. Приїздили на Русь і чужосторонні купці зі своїми товарами, а се причинило ся незвичайно до двигнення богатства і слави Руської держави. Осередком торгівлі був Київ, котрий що до краси і богатства не уступав тодішньому найславнішому місту в Європі, Царгородови, а чужинці оповідали собі дива про красу й богатства столиці Руської держави.

Як дикі азійські орди заняли Чорноморські степи, ослабла торговля зі Сходом, а оживили ся торговельні зносини Руси з Заходом. Після упадку Києва осередком торгівлі з Заходом став Галич, звідки вів крім сего новий торговельний шлях над Дунай до Царгорода. Богатствами засіяли після упадку Києва міста Галицько-волинської держави, що також будили подив у чужинців.

Під впливом християнської віри стала ширити ся на Руси освіта: появили ся на Русі книжки і повстали школи. Наші учені люди, духовні і світські, стали складати книжки. Київський митрополит Іляріон написав „Похвальне слово“ Володимирови Великому, чернець Печерської Лаври Нестор уложив нашу найдавнішу літопись, князь Володимир Мономах написав „Поучене дітям“, а хтось із княжих дружинників написав гарну вір-

шовану пісню про нещасний похід руських князів на Половців, „Слово о полку Ігоревім“. Княжі дружинники описали в Галицько-волинській літописи князюване Данила і Василька та їх синів Льва і Володимира. В збірнику законів (уложенім Ярославом Мудрим, а доповненім его наслідниками) п. з. „Руська Правда“ находимо багато постанов про суд і судові кари на Русі, про купецтво і позички грошей. *)

З настанем християнської віри на Русі будовано церкви, котрі прикрашувано малюнками, вироблювано з золота, срібла і інших металів та з дорогого каміня всякі посудини і різні прикраси, вибивано золоті та срібні гроші.

Князі і багаті люди не вдоволяли ся вже звичайною одежію і простими стравами своїх предків, а вбирали ся в багряні (парчеві, порфірові) і шовкові золототкані убрания, а на багатих пирах подавано вибагливі страви та напитки. Між тим простий нарід убожив що раз більше наслідком здирства багатих людей, наслідком княжих усобиць і нападів диких орд.

Мимо високої культури стала Руська держава хилити ся до упадку, аж вкінці її землі стали добичію сусідних держав.

---

*) Всі ті книги списані церковно-словянською мовою, то є мовою болгарських Словян, котрої уживали наші предки на око книжної мови. Але що до неї домішували наші предки нераз слова зі своєї власної мови, тож в тих книгах находимо багато слів з тодішньої старо-руської мови.

Друга доба.

Українські землі під владою Литви і Польщі.

І. Боротьба Литви та Польщі о Галицько-волинські землі.

1. **Литва збирає руські землі.** Молода Литовська держава, з котрою довелося Данилові часто воювати, стала протягом часу поширювати ся через те, що її князі займали що раз то більше сусідніх земель. Зразу заняли они найблизші, білоруські землі,*) а далі почали забирати також (з хвилею ослаблення Руської держави) і подальші руські (українські) землі. В сей спосіб заняли они й Київ, колишню столицю Руської держави.

Дрібні руські князі, невдоволені внутрішнім розладом у своїх князівствах і татарською нево-

---

*, Се були землі словянських племен Кривичів, Дреговичів і Радимичів (на півночі від українських земель), з котрих витворився білоруський наріз, окремішний від московського і українського народу. Історичне ім'я нашого народу „Русь“, „руський“ дісталося тим племенам тою самою дорогою, що й московському народови, позаяк над тими племенами володіли також наші князі з роду Володимира Великого.

лею, радо приставали до литовських князів, бо они в їх справи не мішали ся, нічого не переміняли, а говорили: „Ми старини не рухаємо, а новини не уводимо“. Князі з литовського княжого роду, литовські пани та воеводи, що осідали по руських землях та городах, приймали руську віру, руську мову, звичаї та осьвіту, одним словом Литва стала рушити ся під впливом висшої руської культури. І так Литовська дёржава стала властиво Руською державою, лише під князями з іншого роду.

2. Любарт галицько-волинським князем. Легко зрозуміти проте, длячого галицькі та волинські бояри, отруївши свого князя, Юрія-Болеслава, закликали до себе княжити литовського князя Любарта Гедиміновича. Та з правами до Галицько-волинських земель виступив польський король Казимир Великий яко близький свояк галицько-волинських князів, а угорський король на тій основі, що вже его попередники, угорські королі, нераз займали хвилево Галичину (ще перед Данилом), а навіть підписували ся „королями Галичини і Володимирії“. Майже 40 літ воювали Поляки та Угри з Любартом. Вкінці Галичину задержав Казимир Вел. (він заняв був її вже 1349. р.), а Волинь лишила ся при Любарті.

3. Правління Казимира Великого в Галичині. Казимир старав ся жити в згоді з руським населенем Галичини, не дражнити его і не зражати безпотрібно (особливо в церковних справах). Одначе він дбав попри те, щоби Галичину звязати як найміцнійше з Польщею. Тож хоч надавав ріжні права місцевим боярам, спроваджував до Галичини

богато польських і німецьких поселенців, надавав їм різні права і свободи та скріплював в сей спосіб польське панованє над нею.

Ріжні городи в Галичині укріпив Казимир та побудував в них сильні муровані замки. Особливо дбав він про Львів, давав ему різні права і свободи, а на найвисшій горі (званий нині „Високим Замком“) побудував Казимир мурований замок. Свій великий розвиток завдячує Львів Казимирови Великому.

II. Злука Польщі і Литви.

1. **Перша злука Литви з Польщею.** Загрожена від заходу Німцями, а зі сходу зростаючою Московщиною, Литовсько-руська держава приневолена була оглядати ся за союзниками. Таким могутним союзником видала ся великому князеві литовсько-руському (так звав ся зверхний князь усіх литовсько-руських князів) Ягайлови Ольгердовичеві, сусідна Польща, де володіла тоді молоденька королева Ядвіґа. Ягайло бачив, що злука Литви з Польщею дасть Литві силу бороти ся успішно з ворогами, а польські пани*) сподівали ся, що через таку злуку зросте могутність Польської держави. Заходами сих польських панів списав Ягайло умову про злуку Польщі і Литви в одну державу (1385. р.), прийняв католицьку віру з іме-

---

*) Висша суспісна верства в Польщі звала ся шляхтою (як на Руси „дружина“), а знатніші зпоміж неї звали ся панами або баронами (як руські „бояри“). До них належало також висше духівенство, т зв. пралати. Польські пани здобули собі такий вплив, що без їх участі і волі король не міг подагоджувати ні одної державної справи

нем Володислава (хоч вже перед тим прийняв був православну руську віру з іменем Якова), оженив ся з королевою Ядвігою, охрестив Литву після римського обряду та прилучив литовські і руські землі до Польщі. Так став Ягайло рівночасно польським королем і великим князем литовсько-руським.

2. **Боротьба Литви о державну самостійність.**

Після сего сподівала ся Польща, що литовські та руські землі стануть вже раз на все нероздільною частию Польської держави. Але ані дрібнійші литовсько-руські князі, ані самі землі не хотіли переходити до Польщі, бо доси жили они по своїм давним звичаям, а Поляки стали заводити у них свій власний лад.

Тому то Литовці та Русини підняли в обороні своєї державної самостійности а проти злуки з Польщею боротьбу, що тревала ціле столітє. Литовці та Русини стали вибирати собі своїх великих князів, так, що злука Литви і Польщі пірвала ся була на якийсь час зовсім. Вправді Поляки стали опісля вибирати своїми королями великих князів литовсько-руських з Ягайлового роду, всеж таки Польща і Литва були далі двома особними державами.

3. **Люблинська унія.**

Вкінци одначе удало ся Полякам в 1569. р. з Польщі і Литви зробити одну нероздільну державу. Тоді королем польським і великим князем литовсько-руським був правнук Ягайла, Жигимонт Август. Він не мав синів і бояв ся, що як умре, то Литва відділить ся від Польщі і всякими способами старав ся звязати Литву з Польщею в одну державу. Тому скли-

кав він у місті Любліні (між Вислою а Бугом сойм. *) Під королівською загрозою відобраня маєтків і урядів приневолені були литовські пани згодити ся на злуку Литви й Польщі в одну державу. Рівночасно рішили Поляки на тім соймі прилучене до Польщі українських земель Литви: Волині, Підляша, (на північ від Волині, на пограничу Польщі), Київщини та східного Поділя. Тим способом майже всі українські землі дістали ся Польщі (з початком XVII. ст. удало ся їй зібрати в своїх руках хвилево навіть усі українські землі).

Через сю злуку, що зве ся Люблінською унією, Литва перестала бути окремою державою: она на далі мала бути злучена з Польщею, мала мати одного короля, оден спільний сойм, тільки задержала ще собі свої окремі уряди.

III. Громадський лад в українських землях під литовським і польським правлінням.

1. **Зміна давного ладу.** Литва яко молода держава не вводила великих змін в українських землях, бо ті стояли далеко висше від неї під зглядом культури, противно Литва сама богато нового від Руси переймала. Найважнішою зміною в українських землях, котру ввела Литва яко держава, що приневолена була на всі сторони воювати, був обовязок військової служби для кожного, хто посідав землю.

Інакше було в українських землях під владою Польщі, котра стояла під зглядом культури хоч не висше, то не низше тодішної Руси. Тому

---

*) Сойм се був зїзд полів, висілих різними землями на спільні наради в державних справах.

то стала Польща заводити в українських землях сейчас свій власний лад. Всюди в урядах заведено з часом польську та латинську мову,*) в судах судили по польському праву, всякими начальниками настановляли тільки Поляків, а православним Русинам оставляли лише малозначні уряди. Нові польські поселенці, попирані своїм правительством, стали поволи витискати давних руських поселенців.

Тож не диво, що чимало руських панів, бажаючи задержати своє давнє становище, покидало свою віру та приймало католицьку, а разом з тим покидало й свою народність: найвизначнійші князівські та панські роди стали Поляками, а руським остав лише сам простий нарід.

2. Князі-пани, землі шляхта і неповноправна шляхта. До суспільних верстов, що були в українських землях ще з княжих часів, додала Литва ще одну найвисшу верству: князів. Були се будь-то князі, що заціліли зі староруського княжого роду, або дрібнійші литовські князі, що осідали на Русі і зрушили ся. Разом із визначнійшими боярами творили они верству під спільною назвою князів і панів; в їх руках находили ся богаті земельні маєтності (за котрі відбували воєнну службу, удержуючи власним коштом військові дружини) та вся державна управа.**) Верстви князів в українських землях Польщі перед єї цілковитою

* Руської мови ужи вно в діловодстві в українських землях під Польщею ще в другій половині XIV і в першій половині XV ст.

** Особливо можуть бути княжі роди: Острозьких, Чортківських, Вшневцьких, Сілушків, Корецьких та Заславських.

злукою з Литвою не було, була лише верства панів.

Під впливом устрою в Польщі, витворила ся в українських землях під Литвою з давних земських бояр, то є богатих земельних власників, верства земян або шляхти, котра замість данини обовязана була відповідно до своєї заможности висилати одного чи більше кінних вояків. Також і в українських землях під Польщею витворила ся шляхотська верства, але она не мала тих самих прав, що шляхта в корінній Польщі та обовязана була до дуже тяжких військових обовязків. І хоч з часом і она добила ся таки зрівняня, мимо сего остало в українських землях Польщі й Литви дуже багато дрібної неповноправної шляхти, що сиділа на землях королів чи великих князів та панів, а обовязана була до різних замкових послуг і до воєнної служби.

3. Селяни і їх закріпощенє. Міщани і духовенство. За литовських та польських часів попри верству свобідних селян були ще й півсвобідні і не-свобідні. Їх осаджувано на землях, котрих їм не вільно було покидати, а крім сего були они обовязані до різних робіт для своїх панів-дідичів (то є земельних власників). З часом також всіх свобідних селян повернули (протягом XVI. ст.) в таке кріпацтво, що мало від невільництва ріжнило ся. Свобідних селян піддано під власть дідичів, відобрано їм право на землю та огранічено особисту свободу через відобране права виходу з власної землі до иншого села і иншого дідича. Пани могли від селянина або від „хлопа“, як его називали, землю відобрати, а навіть продати її разом з се-

лянином іншому панови, могли накладати на підданих всякі роботи, податки і чинші (грошові податки). Крім сего селяни приневолені були відробляти на панських землях т. зв. „панщину”. У всяких справах селянина судив его пан, котрий міг засудити свого підданого за що небудь навіть на смерть.

Підчас коли за руських часів міста були звязані тісно з землею та становили єї осередок, з хвилию, як українські землі дістали ся під владу Литви і Польщі, а шляхта захопила в свої руки всю державну управу, відсунула від участі в ній зовсім міщан. Тоді міщани стали рядити ся своїм правом *) самостійно, а на чолі міської самоуправи стояв війт з радними (для міської управи) і лавниками (для судових справ). Міщани лучили ся в ремісничі братства, т. зв. цехи. Одначе розвиток міщанства спиняло се, що міста підпали під законотатну власть шляхти, а всю міську торгівлю захопили з часом у свої руки Жиди і Вірмени.

Найбільше упослідженими серед міщанства були Русини, бо до участі в міській управі могли бути допущені лише католики. Міщан Русинів не дозволювано вибирати ні в яку старшину, навіть до цехів або до ремесла в науку їх не приймали та ogranicчали право займатися торгівлею. Крім сего руським міщанам роблено всякі ogranicеня в їх релігійних обрядах (при похоронах, в церковних обходах і т. п.).

Число руського світського (білого) духовень-

---

*) Вже за княжих часів були на Русі по містах німецькі поселенці, щі рдили ся німцьким або маґдебурським (в д міста Маґдебурґа) правом, котре стало опісля в гально міським правом.

ства і черців під литовсько-польським правлінням зросло значно, а також, мимо некорисних для православної віри обставин, число монастирів і приходів, де сиділо світське духовенство, зване попами (піп = отець). Але подібно як усі православні, також і попи були в пониженню, ба навіть нерідко приневолені були відрабляти дідичам панщину.

IV. Князь Константин Острожський (1540—1608) і Берестейська Унія (1596).

1. **Занепад освіти на Русі.** З хвилею, як українські землі ввійшли в склад Польської держави, проявився в них сильний занепад освіти наслідком усунення руської мови з діловодства і введення латинської і польської мови (від другої половини XV. ст.) На Лигві урядова руська мова держалася аж до злуки з Польщею (1569. р.), коли то заступлено її урядовою мовою з білоруською закраскою.

Отсе підривало значно руське письменство і книжність, до чого причинила ще недостача добрих руських шкіл. Руське письменство в тих часах дало лише церковні та побожні християнські книжки, а з літописий замітні лише т. зв. русько-литовські літописи (що займають ся історичними подіями від кінця XIV. ст. до другої половини XVI. ст.). В віршованих піснях, т. зв. думах (що були завязком пізнійших „козацьких дум”) осьпівував нарід історичні події в сумних звуках під гру дудок.

7 Т. зв. Волоська (Успенська) церква у Львві.

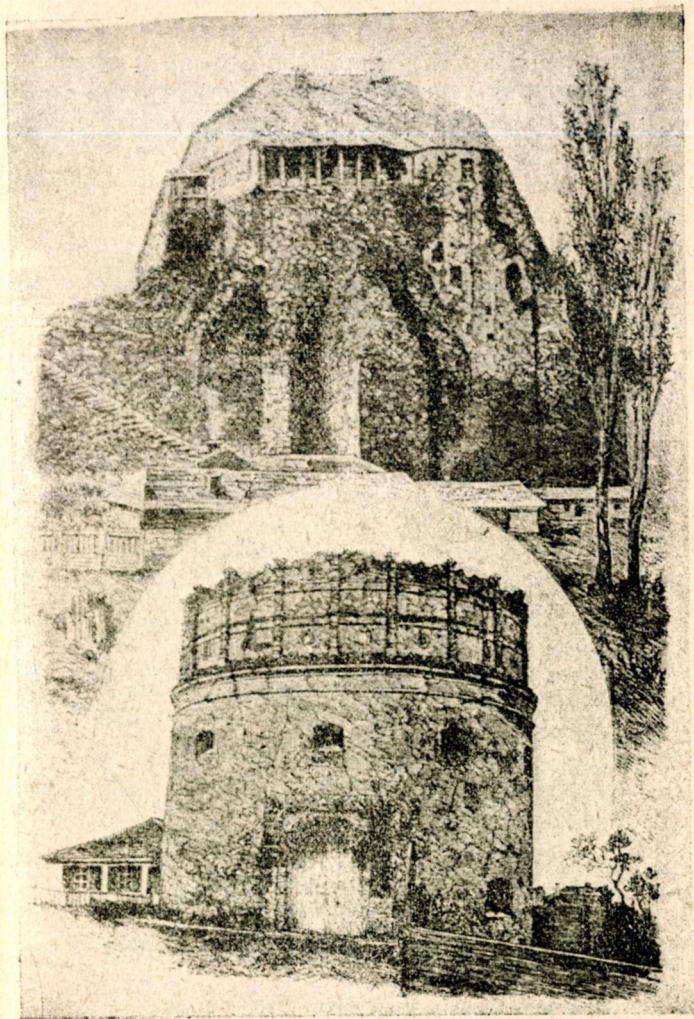
2. **Церковні братства.** Рівночасно з занепадом осьвіти проявив ся також сильний занепад руської православної Церкви (хоч такий занепад в церковних ділах був і в Польщі і в цілій Європі). Духовенство (почавши від низшого і монахів аж до владик) стало дбати про житеві розкоші і покинуло побожне жите, а люди перестали слухати духовних.

О поправу відносин в православної Церкви почали дбати церковні братства, що повставали по ріжних містах серед міщан, зразу для помочи бідним і для піднесеня побожного житя. Найпершим способом до поправи церковних відносин уважали они просьвіту: тож стали закладати печатні і печатати книги, спроваджували учених людей і заводили школи. Братства наминали духовенство, а навіть самих владик, щоби пильнували порядку в Церкві. Найславніше братство в тім часі було львівське, зване „Ставропігійським“, *) що побудувало собі (1591. р.) братську церкву (Успеня Пресв. Богородиці), заснувало печатню та заложило гарну школу, де вчили церковно-словянської і грецької мови. За его прикладом заснували ся братства по інших містах, а найславніші з них були в Києві і в Луцьку (на Волині).

3. **Острожська академія.** Попри церковні братства найвизначнішим осередком нової осьвіти став Острог (на Волині) завдяки київському воєводі, князеви Василеви-Константинови Острожському, найвизначнішому і найбогатшому з сучасних православних панів.

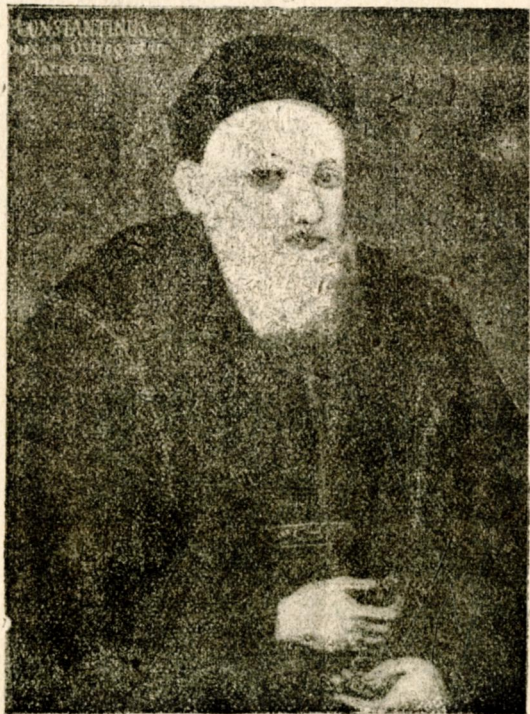
---

*) Звело ся оно так від сего, що за дозволом царгородських патріархів уживало трираменного хреста.

8 Замок в Острові.

Отсей князь Острожський положив незвичайні заслуги около подвигнення осьвіти серед українського народу. Він заснував в Острозі печатню, де печатано різні книжки, головню богословського змісту (найважнішою була т. зв. „Острожська

9. Князь Василь-Константин Острожський.

Біблія“ в церковно-словянській мові). Крім сего заложив він в Острозі висшу школу, звісну під назвою Острожської академії, в котрій учили слов'яно-руської, латинської та грецької мови. Тут перебувало багато славних учених, котрі видали різні учені книжки. Але вже небавом після смерти князя Острожського ся академія упала.

4. **Берестейська унія.** Як східна (грецька) Церква зірвала єдність з західною (римською) Церквою, тоді пірвала ся також єдність руської Церкви з західною, а римські папи старали ся кілька разів безуспішно (за Данила і Ягайла) повернути руську Церкву до єдності з західною. Невідрадли відносини в православної Церкві вимагали рішучої поправки, до чого одначе не ввіли довести церковні братства. Зате в католицькій Церкві переведено вже тоді поправу відносин, а деякі руські владика надіяли ся звідтам зачерпнути нових сил до подвигнення руської Церкви з за-непаду. В тій цілі задумали они заключити церковну унію з Римом, признати папу своїм зверхником, задержуючи одначе свій східний обряд.

Позаяк православна віра і руське духовенство були в Польщі в пониженю, сподівали ся руські владика через унію зрівнати ся в правах з польським духовенством. Крім сего хотіли в сей спосіб визволити ся з під зверхности царгородського патріярха, *) котрий накладав на них тяжкі данини, а наслідком сего й руські владика муіли накладати такіж данини на низше духо-

* З кінцем XVI ст з вповом московських царів з мінен московську м трополію в патріярхат, щ б і сей спосіб удержати київську м трополію в зависности від Москви

веньство, що через злигодні і недостачу відповідної освіти було темне й не дбало про релігійність серед простого народу. Нерадо дивилися також владики на се, що патріарх поставив їх під догляд церковних братств, зложених із світських міщан-ремісників.

Тому то київський митрополит Михайло Рагоза, луцький єпископ Кирило Терлецький і володимирський Іпатій Потій зложили в Римі заяву, що руська Церква підчиняєся зверхности папи з задержанем своїх церковних обрядів, на що папа згодився. Опісля на соборі в Берестю литовським (над Бугом) затверджено в 1596. р. услівя унії, подані і прийняті в Римі, а також польський король потвердив сі услівя.

Але против унії повстали братства, православні пани (особливо князь Конstantин Острожський), духовні і всякого стану люди, заявляючи, що владики заключили унію самовільно. Повагу унії підорвало вже в самім початку спротивлене польського духовенства зрівнанню з ним в правах руського духовенства. Крім сего почала вестися завзята боротьба між уніятами і православними.

Одначе церковна унія мала для українського народу велике значінє під культурним зглядом, бо завзята письменська боротьба православних в обороні православя, а уніятів в обороні унії і католицької Церкви дала почин незвичайно богатому письменству богословського змісту. Сю письменську боротьбу ведено рівночасно з тим, як цілий український нарід виступив оружно в обороні своїх прав.

Трета доба.

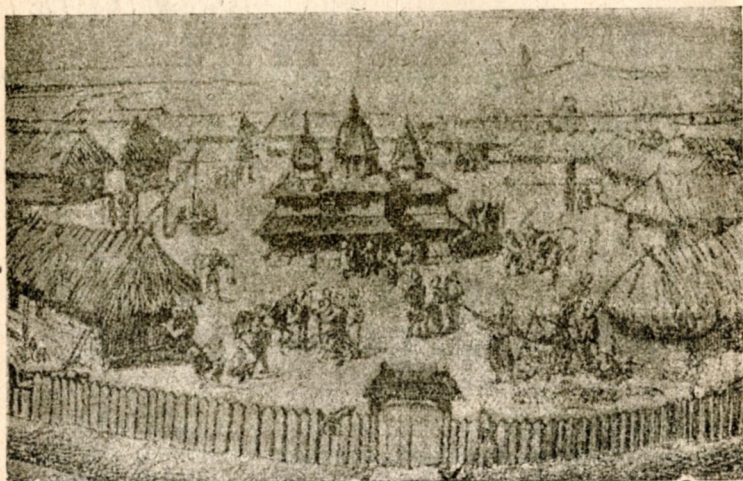
Боротьба українського народу за самостійність України та упадок народного й культурно-релігійного життя.

I. Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний (1614—1622) і київський митрополит Петро Могила (1632—1647).

1. Початки козаччини і козацького устрою. Тяжко було жити українському народови під польським правлінням. Власть шляхти, особливо могутніх панів зростала, а підупадала все більше власть короля. Не стало в Польщі доброго суду, не було де удати ся зі скаргою на надужитя могутніх панів. Ні селянин, ні навіть менше знатний пан не міг найти в Польщі суду на сильнішого та багатшого пана. Українському народови не було де упімнути ся за свої права, а его доля стала тяжка також через часті набіги Татар, що нападали на українські землі та забирали не лише худобу, але й людей в ясир (неволю). А польське військо, замість боронити сих земель від Татар, само кривдило людей, стоячи постоем. Довело ся

отже самому народови боронити своїх земель, свого життя та майна.

На полудни від Києва, над середнім та нижнім Дніпром, лежали великі земельні простори (здавна попустошені Татарами), що в XVI. ст.

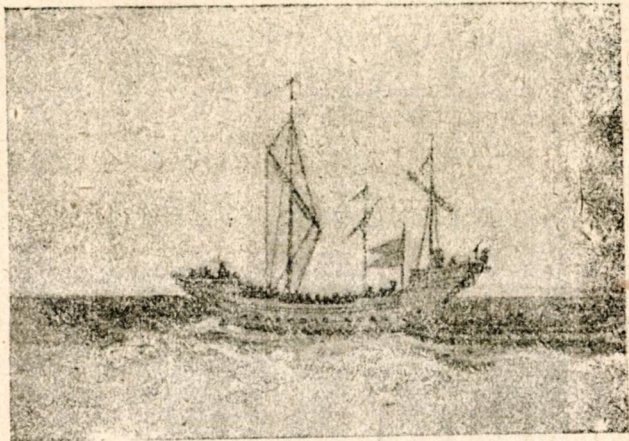
10 Запорозька Січ.

стали звати ся „Україною”, бо лежали вже „на краю” держави і за нею зачинали ся дикі степи. В ті опустошені землі запускали ся ловити рибу та полювати на звірину сміливі люди, що стали звати ся козаками.*) Они нападали на Татар, відбирали їм худобу та невільників, а самих Татар брали в неволю. Приставало до них

*) Се турецько-татарське с ово, а означал воїна, чоловіка своідно о, волоцюгу, щ, промишляв в иню і розбоєм.

не лише пограничне українське селянство та міщанство, але й усякі пройдисвіти й бездомні заволоки різних народностей, що бажали воєнної слави і добичі. Понизше Дніпрових порогів(скал) є багато островів серед лозини та очеретів: ось тут заложили собі козаки кріпость, прозвану Січю

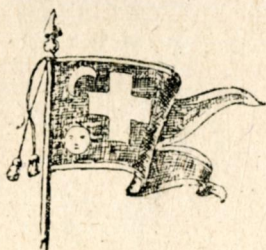
11 Галера і чайки.

або кошом. Сидячи за порогами, на „Низу“ Дніпра, стали козаки звати ся запорожськими або низовими.

Козаки не вдоволяли ся вже нападами на Татар по степах, а запускали ся долі Дніпром на своїх легких човнах, званих чайками аж у Черне море, нападали на турецькі галери (кораблі) та побережа, а навіть (як колись наші предки за княжих часів) на сам Царгород (що був тоді вже в ту-

рецьких руках), грабили Турків, випускали невільників на волю та набирали дорогої добичі.

Щоби запобігти козацьким нападам (на що Турки й Татари дуже жалували ся), польські коколі вписували зразу кілька соток, а далі тисячу й більше козаків у книгу, звану реєстр (від неї ті козаки звали ся реєстровими), назначали їм старшого, давали ему військові знамена, „клейно-

Зорута

Бузук

Сузь

Сузь

Сузь

12. Козацькі клейноти.

ти', як: булаву, бунчук (палиця з кінськими хвостами), печатку, пірнач (булава, тільки не кругла, а гранчаста) та хоругву. Ті козаки брали платню зі скарбу, мали слухати тільки свого старшого, стеречи України та ходити лише в ті походи, куди їх король пішле, а не нападати самовільно на турецькі та татарські землі. Військо запорожське (або „товариство", як оно себе звало) ділило ся на полки з полковниками на чолі, полки ділили ся на сотні, котрими правили сотники, а сотні ділили ся на десятки або куріні, котрими завідували отамани. Поляки звали козаків у чемних споминах „панамі молойцями”.

13. Козацька рада.

2. **Перші козацькі війни з Польщею.** Число козаків зростало особливо завдяки селянам, що з західних українських земель утікали перед тяжкою панщиною. Як жеж вписано козаків у реєстр, тоді розказано, щоби всі інші люди, що „козакували”, а не були вписані в реєстр, вертали до своїх занять. Одначе ті нереєстрові т. зв. „своєвільні“ козаки жили собі зовсім свобідно і не слухали польського правительства. Они збирали ся на раду і тут вибирали собі власну старшину: отамана або гетьмана, осавулів, полковників і сотників, рішали на радї всякі інші справи й ходили дальше походами на Татар і Турків, не питаючи нікого о дозвіл.

Колиж польське правительство тих людей, що приставали до козаків, а не були вписані в реєстр, приневолювало вертати назад у підданьство, а неслухняних карало, стало се поводом козацьких війн, що перемінили ся з часом в боротьбу цілого українського народу за самостійність своєї землі. Одначе ті перші війни скінчили ся нещасливо, бо козаки мали ще тоді за мало сили.

3. **Гетьман Сагайдачний.** Підчас коли козаки зразу виступали в обороні своїх прав, а проти польського ладу на Україні, з часом стали они під впливом українського духовенства і осьвічених верстов, уважати себе оборонцями православної віри і української народности.*) Особливо горя-

---

*) В тих часах для українського народу була віра заодно щ) народність: хто був православної віри, сего і вважали Русином, хто був римської віри, сего вважали Поляком. Ось ому то більша часть нашого народу так рішучо противила ся унії (церковній злуці з Римом), бо видячи, що

14 Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний.

чим оборонцем православя був гетьман Петро Конашевич Сагайдачний, що походив з дрібного руського шляхотського роду з Галичини (зпід Самбора), довший час учив ся в Острожській акаде-

---

знатнійші українські пани приймали римський обряд та покидали свою народ ість, думав наш нарід, що й через унїю треба буде єму вир чи ся своєї народности. Тому то боронив він православної в ри, а оборону єї взяли на себе козаки.

мії, а опісля став козацьким гетьманом. Завдяки йому відновив царгородський патріарх київську православну митрополію (знесену з заведенем унії) і на се згодив ся сам король, бо Польщі треба було тоді козацької помочи в війні з Туреччиною. В Києві повстало тоді таке саме церковне братство, як у Львові і до него вписав ся Сагайдачний враз із цілим військом.

Був се вельми хоробрий і здібний полководець, котрий зі своїм козацьким військом нераз став Польщі в пригоді. Він вславив ся в війні Польщі з Московщиною, але найбільше слави принесла ему і козакам боротьба з Турками: козаки загаяли ся на чайках під Царгород та на побережа Малої Азії, палили турецькі передмістя і кораблі та вертали з багатою добичію і з виволеними невільниками домів.

Коли турецький султан (цісар) вирушив проти Польщі з 300-тисячним військом, лише завдяки Сагайдачному і его козакам увільнила ся Польща від грозячої небезпеки. Під Хотином (над середущим Дністром) стрінули ся Турки з 35-тисячним польським і 40-тисячним козацьким військом. В битвах, ведених тут (1621. р.) доконували козаки просто лицарських діл так, що султан приневолений був помирити ся з Польщею. Самі Поляки вважали Сагайдачного своїм спасителем. Та вже в кілька місяців пізнійше помер він від ран, одержаних в часі сеї війни.

4. Київська Могилянська колегія. Рівночасно зі зростом козацтва зростало й значіне Києва, що став тепер, після довгого занепаду, як колись за княжих часів, осередком духового житя на Русі.

В славній вже за княжих часів Печерській Лаврі засновано печатню й печатано тут різні духовні й світські книжки, а малярством став сей монастир славним на цілий східно-слов'янський світ. Зав'язаний тут кружок учених виступав у своїх письмах в обороні православної віри та видав багато інших учених книжок.

При київськiм братствi повстала братська школа (на взорець львівської), де вчили греко-слов'янського і латино-польського письма. Але найбільше для розвитку духового життя в українських землях зробив тодішній київський митрополит Петро Могила,*) що написав багато книжок в обороні православної віри, на місце братської школи заснував нову, т. зв. колегію,**) де крім русини вчили головню латинської і польської мови. До сеї колегії покликав Могила знаменитих учителів, а православних духовних послав на науку в чужі краї, щоби могли опісля самі стати учителями в тій колегії. З сеї колегії вийшло багато світських, духовних і військових людей, учених і письменників.

II. Гетьман Богдан Хмельницький.

(1648—1657).

1. **Нові козацькі повстання.** Сагайдачний належав до уміркованих козаків, котрі держали з поль-

---

*) Він походив з роду молдавських господарів (князів), що володіли в землях, за їх Молдавою і Волощиною, на полудни від Дністра аж до долішнього Дунаю. До них належала і аша Буковина.

**) Колегія се така школа, де школярі заразом і вчать ся і живуть.

15. Петро Могила, київський митрополит.

ським правительством і в мирний спосіб добивали ся у него різних уступок для козацтва та православної віри. Але після его смерти взяло верх крайнє сторонництво, вороже рішучо польському правительству, тому сейчас прийшло між козацтвом і Польщею до недорозумінь, а се довело до нових козацьких повстань.

Поляки не потребували тепер козаків, бо при їх помочи щасливо видобули ся з біди, в котру попали були у війні з Туреччиною і Московщиною, тож наново старали ся обмежити число козаків, установили реєстр, а иншим казали вертати назад до панських маєтностей та сповняти се-

BOHDAN CHMIELNICKI EXERCITUS
ZAKOPOCIEN PR. ELECTUS BELLI SERVILIS AUTOR
REPUBLICIS COSACCORUM ET PLEBS UKRAINE
DEX

16 Гетьман Богдан Хмельницький.

лянськ: сбовязки. Забороняли також козакам вправляти ся у походи на Турків і Татар, а що козаки не хотіли на се пристати, почали ся нові війни, в котрих одначе все брали верх Поляки, мимо сего, що й козакам удавало ся деколи здобути якийсь успіх. Після сего настали для козаків тяжкі часи: реєстр ограничено до 6-ти тисяч, старшими над козаками понастановлювано Поляків, а на Україні порозставлявано польське військо, щоби дбало про лад і пильнувало козаків.

2. Хмельниччина: перша війна з Польщею. В такій хвилі виступив серед козацтва чигиринський сотник (Чигирин недалеко Дніпра, в Київщині) Зиновій Богдан Хмельницький і скориставши з недоволення широких верстов українського народу, підняв прапор боротьби за народну свободу.

Богдан Хмельницький походив з заможної козацької родини, вчив ся змалку в київській братській школі та навчив ся добре не тільки польської і латинської, але опісля турецької і французької мови. В польсько-турецькій війні попав він в турецьку неволю, прожив у Царгороді два роки, а як вернув на Україну, брав участь в успішних козацьких походах проти Турків: раз навіть козаки під его проводом попалили передмістя Царгорода. В козацьк:м війську став він вкінци чигиринським сотником. Часто брав Хмельницький участь у ріжних посольствах, а між иншими польський король посилав его до Франції для переговорів, почім 2400 козаків пішло в поміч Франції против Іспанії.

Покривджений одним польським паном, не найшов Хмельницький нігде бажаної справедливости,

а король Володислав відповів на его жалобу так: „Ви лицарські люди і носите шаблі, хтож вас спиняє постояти за себе? А я все був і буду до вас прихильний”. Хмельницький удав ся на Низ та став накликувати людей, нездоволених дотеперішнім ладом, до повстаня. На его просьбу прислав татарський хан велике військо на Україну, а українське населене горнуло ся до Хмельницького, котрого козаки окликнули гетьманом. Злучене козацько-татарське військо розбило передовий польський відділ 1648. р. над річкою Жовтими водами (на захід від Дніпрових порогів), а головне польське військо розбите під Корсунем (над рікою Росню) в части згинуло, в части попало в полон разом з двома польськими гетьманами.

Коли польське правительство стало зволікати з виповненем козацьких домагань і збирало нове військо, Хмельницький розбив его понозно, а Польща остала ся без війська. Населене Волині, Поділя і Галичини прилучило ся до повстаня. Хмельницький обляг Львів, а взявши великий окуп, рушив відси аж до границь Польщі.

Новий польський король Іван Казимир обіцовав Хмельницькому вислати своїх послів на Україну переговорювати в справі сповнення козацьких домагань. Гетьман удав ся на Україну і торжественно віхав до Києва; населене стріло его як народного лицаря і витало радісно як освободителя. Тоді побачив Хмельницький, що не ходить тут о самих козаків та їх вільности, а о свободу цілого українського народу. І тому то дальша війна Хмельницького з Польщею була вже не козацькою війною, а війною всего українського народу за свою віру і самостійність.

3. Друга війна з Польщею. Зборівський договір. З переговорів з Польщею не вийшло нічого і Хмельницький розпочав нову війну, щоби увільнити українські землі зпід польського панованя. Він обляг польське передове військо, що замкнуло ся в Збаражи (на схід від Львова), побив тяжко головне польське військо, що наспіло під проводом короля, під Зборовом (між Львовом і Збаражем), причім сам король мало не попав у полон. Але татарський хан, перекуплений Поляками, зрадив Хмельницького, котрий приневолений був списати тут т. зв. Зборівський договір; реєстр козаків збільшено до 40. тисяч, а до него могли бути вписані козаки з Київщини, Браславщини (східного Поділя) і Чернигівщини, інші мали вернути в кріпацтво.

Зборівський договір викликав на Україні велике невдоволене, бо на поклик Хмельницького повстав весь нарід, котрому обіцяно козацькі права і волю, а тепер крім вписаних до реєстру, всі інші мали знов стати кріпаками. Хмельницький і козаччина почали тратити в широких верствах значіне проводирів народу, а дальша війна стратила значіне всенародної боротьби. Невдоволене збільшило ся ще через те, що після Зборівської битви забрали Татари багато людей в ясир. Простий нарід починає від сего часу переселювати ся в великім числі в Слобідську Україну (Слобожанщину, між Донцем та Доном). Під впливом сего невдоволення серед народу мусів Хмельницький починати наново війну з Польщею, тим більше, що польські пани не хотіли згодити ся на Зборівський договір, котрий давав по їх думці козакам за багато волі.

4. Розрив з Польщею і злука з Московщиною: Переяславська рада. Хмельницький побачив, що в боротьбі з Польщею годі йому опирати ся далше на самім українськiм народі. Тому то признав він своїм зверхником турецького султана, котрий видав приказ татарському ханови помагати Хмельницькому. Крім сего заходив ся Хмельницький притягнути до війни з Польщею инші держави (Швецію, Молдаву, Семигород і Московщину). Татарський хан помагав дуже нерадо гетьманови, тож, хоч Хмельницький розбив зразу польське військо, небавом Поляки розбили козаків під Берестечком (на Волині, 1651. р.) через те, що хан зрадив гетьмана і утік з поля битви, захопивши его з собою.

По повороті з татарського полону приневолений був гетьман заключити з Польщею т. зв Білоцерківський договір (Біла Церква над рікою Росію), ще гірший, чим Зборівський: козакам полишено лише Київщину, а реєстр ограничено до 20. тисяч. Війна вела ся далше і хоч Хмельницький розбив знов Поляків, то хан перекуплений Поляками, зрадив у трете нашого гетьмана. Але гетьман не думав уже входити в переговори з Польщею, а рішив ся відорвати від неї українські землі.

Він звернув ся з просьбою о поміч до московського царя, а цар згодив ся на се під услівем, що Хмельницький піддасть Україну під его зверхність. В Переяславі (на полудневий схід від Києва) заключено 1654. р. угоду, звану Переяславською радою, де Хмельницький та козаки присягли на вірність цареві, котрий мав опісля умовити ся з ко-

зацькими послами в справі козацьких прав, вільностей і ладу на Україні.

Хмельницький і козацька старшина бажали собі, щоби Україна була самостійною державою, котрою мав правити гетьман, старшина і військова рада, лише під зверхністю московського царя. Але цар не згодився на повну самоуправу України та самостійність влади гетьмана. Він прислав до Києва свого воеводу з московським військом, що мало про око боронити України, а в дійсности пильнувати гетьмана.

Вправді московські війська зразу воювали з Польщею, а навіть спільно з Москалями Хмельницький обляг у друге Львів (1655. р.) та взяв знов грубий окуп, то одначе Московщина і Польща помирилися з собою. Хмельницький побачив, що злучивши Україну з Московщиною, не забезпечив добре її самоуправи. Він навязав зносини з ріжними державами, бажаючи втягнути їх до війни проти Польщі і Московщини. І справді булаб може злука України з Московщиною вже пірвала ся, та нечаяно (1657. р.) умер Хмельницький і лишив справи непорішеними.

III. Руїна.

(1657-1687).

1. **Козацький лад на Україні.** Сумну добу, що настала на Україні після смерти Хмельницького, назнаменував нарід дуже влучно іменем „Руїни”. В тім часі наступив новий внутрішній перестрій ладу на Україні, а в его основу ляг старий устрій козацького війська, головно з часів Хмельницького.

Начальником козацького війська (до котрого належали вже здавна значні маси селян і міщан, а котрі тепер „писали ся в козаки“ без ніяких ограничень) і правителем цілого краю був гетьман. Єго прибічною радою була генеральна старшина, зложена з генерального обозного (мав нагляд над усіма гарматами), генерального судії, генерального осавула (завідував військовими справами і був начальником полковників) і генерального писаря.

Ціла область Гетьманщини*) ділила ся на полки (звані після своїх полкових городів), на чолі котрих стояли полковники заразом яко голови полкового війська і правителі цілої полкової області. При полковниках була полкова старшина, зложена з полкового обозного, судії, осавула і писаря. Кождий полк ділив ся на сотні з сотниками на чолі, а поодинокими козацькими громадами завідували отамани.

Міста і місточка (що мали власну самоуправу) не підлягали безпосередно козацькій управі. Ціле населене (крім духовенства і міщан) ділило ся на козаків, що відбували військову службу і зате вільні були від інших повинностей та селян, т. зв. посполитих, що не відбували військової служби, а зате платили податок до військового скарбу, але були зовсім свобідні і могли переходити до козаків.

Гетьмана вибирали всі козаки свобідними голосами на козацькій військовій радї, що рішала також усі справи, дотикаючі управи Гетьманщи-

---

*) Она займає з Київщину, Браславщину і Чернігівщину, бо з хідні українські землі остали й д. льше під владою Польщі.

ни, війни і мира. Полагоджуване тих справ перейшло з часом в руки ради старшини, зложеної з прибічної гетьманської ради, полковників і значних військових товаришів (визначних і заслужених зпосеред козацтва).

Проти управи старшини виступає з часом рядове козацтво, т. зв. чернь, що старає ся захопити в свої руки не лише вибір гетьмана і старшин, але взагалі всю управу. А попірало її в тім селянство, бо козацька старшина на взір польських і московських порядків перемінила ся тепер в панів, дуків, як їх звали і стала простих людей повертати в підданство та приневолювати до панщини. Прийшло крім сего до ворогованя між запорожським козацтвом і городовим (що жило в осілих місцевостях Подніпровя серед полкового устрою), а се доводило нераз до вибору рівночасно двох або більше гетьмаїв на Україні, котрі опісля з собою воювали.

2. Гетьман Іван Виговський. Гетьманом вибрано після смерти Богдана Хмельницького зразу его сина Юрія (Юрася), а опісля, позаяк він був ще за молодий, Івана Виговського, військового писаря, чоловіка на свій час досить осьвіченого, що походив з дрібного київського шляхотського роду. Вибір сей затверджено в Москві, але що Московщина стала Виговському робити всякі перепони, він рішив ся відновити злуку з Польщею.

В Гадячи (над рікою Псьолом, лівобічною притокою Дніпра) дійшло 1658. р. до т. зв. Гадяцької умови. Україна*) під іменем „великого князівства Ру-

---

*) Київщина, Браสลівщина і Чернігівщина, пізнійше додано домаганє про влученє Волині, Поділя і Галичини, отже майже всіх укрїнських земель.

ського" мала стати окремою державою під зверхною владою польського короля, з гетьманом на чолі, вибираним козацьким військом і народом. Всі уряди мали бути полишені українському народови, реєстр мав бути збільшений до 30. тисяч, православна віра мала бути зрівнана в правах з католицькою, а київська академія з краківською. *)

Проти сего виступив одначе простий нарід, котрий з боязни перед панщиною, не хотів за нічо в світі вертати назад під Польщу, хоч і в Московщині було кріпацтво. Коли Виговський підняв проти Московщини повстане на Україні і побив навіть сильно московське військо, нарід не піддержав его заходів. Військова рада скинула Виговського з гетьманства, а гетьманом вибрали ново Юрася Хмельницького.

3. Гетьман Петро Дорошенко. Юрась Хмельницький бажав держати ся Московщини, одначе, щоби она не мішала ся у внутрішні справи України; колиж Московщина стала обмежати єї права, Юрась зневірив ся до Московщини й пристав до Польщі. В тім часі Україна поділила ся на правобічну і лівобічну (по правім і лівім боці Дніпра). На правобічній Україні, що оставала під Польщею, вибрано гетьманом Петра Дорошенка, а коли ему удало ся зединити в своїх руках обі половини (лівобічна була під Московщиною), став він думати про те, щоби цілу Україну піддати під зверхність царя, одначе, щоби цар не мішав ся у єї внутрішні справи.

---

*) Крім неї ще одна академія мала бути заснована в однім з українських міст.

Але Московщина заключила з Польщею т. зв. Андрусівський мир (Андрусів на Білій Русі) 1667. р., в котрім Польщі дістала ся правобічна Україна без Києва, Московщині лівобічна і Київ. Колиж Московщина видвинула против Дорошенка інших гетьманів, він піддав ся Туреччині, котра відобрала від Польщі правобічну Україну й віддала її Дорошенкови. Але нарід не злюбив Дорошенка за се, що Турки забирали людей в полон, а особливо малих хлопців і потурчивши їх (то є виховавши в турецькій вірі і обичаях), мали з них опісля грізних турецьких вояків, яничарів. В розпуці став нарід громадно покидати правобічну Україну та переселювати ся в лівобічну, а коли там не стало земель, аж за московську границу. Правобічна Україна зовсім опустошила. Опущений усіми Дорошенко піддав ся вкінці Московщині та закликаний в Москву, небавом умер на чужині.

IV. Гетьман Іван Мазепа.

(1687—1709).

1. **Новий громадський лад в лівобічній Україні.** Після поділу України на правобічну і лівобічну, настав в обох тих частях відмінний лад: в правобічній Україні (що остала під Польщею) привернено давний шляхотський лад, зате в лівобічній, т. зв., „Гетьманщині” (що була під Московщиною) вернув ся давний козацький лад. Небавом одначе і в лівобічній Україні настав під впливом Московщини громадський лад, дуже подібний до шляхотсько-польського.

І так відграничено з часом козацтво від селянства в сей спосіб, що до козацького військового стану, вільного від усяких данин, не могли входити від тепер люди інших станів, тільки діти козаків. Козацька старшина перемінила ся в новий стан, з осібними правами, що сам звав себе шляхотським. Она зібрала в своїх руках великі земельні маєтности, а доходила до сего ріжними способами. Або випрошувала собі заселені вже землі у гетьмана та московського правительства, або присвоювала собі села, що належали до старшинських урядів, то знов займала собі зовсім незаселені землі. Сільське населене перемінювала козацька старшина в підданих-кріпаків і приневолювала їх відрабляти панщину. А робила се старшина не лише з захожими тут з правобічної України людьми, що поселявали ся на всяких пустих землях за окремою умовою з їх властителями, але й зі свобідними селянами, т. зв. „посполитими“, котрим відбирала їх землі та накладала на них ріжні данини. Навіть козаків переписувала старшина в селянський стан, купувала опісля у них землі, а ті безземельні вже селяни приневолені були сидіти на старшинських землях та ставати підданими козацьких старшин.

Московщина помагала радо старшині закріпощувати селян, бо шукаючи опори у Московщини, ставала старшина ще більше зависимою від неї й не боронила заводити на Україні московського ладу.

2. Боротьба Мазепи за самостійність України.
Московщина не вдоволила ся тим, що гетьман і старшина стали простими підручниками москов-

ського правительства, а простий нарід стогнав під тягаром кріпацтва, в котре оно дозволило его наново загнати. Она забажала відобрати Україні всі її права і свободи, котрі она мала ще з часів Хмельницького. *)

З наказу московського правительства вибрано гетьманом Івана Мазепу, що походив з руського шляхотського, середно-заможного роду Мазепів-Колединських в Київщині. Замолоду виховував ся він на дворі польського короля Івана Казимира, де був королівським пажем (покоєвим, придворним хлопцем), їздив на королівський кошт за границю, а опісля часто перебував на Україні яко королівський посол. Покинувши двірську службу, вступив він до козацького війська і в короткім часі став тут генеральним осавулом.

Мазепа був чоловік найбільш осьвічений серед українських гетьманів; вихований на королівським дворі, побувавши багато в сьвітї, мав він спромогу присвоїти собі всі здобутки західно-європейської культури. Він любив Україну щиро і горлячо, дбав завсїгди про повну самостійність свого краю, але прямуючи до сего, помилив ся що до шляху: вихований в Польщі серед відмінного яка на Україні громадського ладу, він не вважав на бажання простого народу, а старав ся приєднати собі старшину, щоби утворити на польський взір іщній шляхотський стан (т. зв. бунчукових товаришів), котрий підпер би его в боротьбі з московським правительством за державну самостій-

---

*) Після упадку Дорошенка приневолена Московщина припмчи Т. реччини царгородського патіярха, що ніт рік ся зверхности над кївською митрополією, котру підано під зверхність московського патіярха.

17. Гетьман Іван Мазепа
(з сучасної ритовини Галіховського 1708. р.).

ність України. Через те нарід дивив ся на Мазепу як на чужого чоловіка, Поляка, а навіть відносив ся до него ворожо, яко до представника старшини, котра доводила селянство і рядове козацтво до що раз більшої залежності, наклада-

ючи на них тяжкі данини. Тому то нарід не підпер Мазепи відповідно в его боротьбі за самостійність України, а з упадком Мазепи упала остання надія видобути Україну зпід московської кормиги.

Бачучи, як Московщина поневіряє права України, задумав Мазепа утворити з неї на взір сусідних держав окрему самостійну державу під шведською зверхністю. В злуці з лицарським шведським королем Карлом виступив він проти московського царя Петра. Але сили Карла були за малі, а Мазепа не зміг дати ему великої помочи, бо нарід не довіряв гетьманови і станув осторонь від его змагань. Під Полтавою (над рікою Ворсклою, лівобічною притокою Дніпра) розбив цар Петро 1709. р. чотири рази слабше військо Карла і Мазепи, котрі ратували ся утечю в Туреччину, де небавом старий гетьман помер.

3. Знесене Гетьманщини і зруйноване Січ.

Український нарід почув небавом важку царську руку. Тисячі козаків, вислані на царський приказ на т. зв. лійну роботу (сипати земляні вали від Волги до Дону), а на півночі на т. зв. каналну роботу в багнищах (де цар будував нову столицю, Петербург), погинуло з нужди, голоду й холоду. Запорожську Січ велів цар зруйнувати, а Запорожці перенесли ся відти над Дніпровий лиман, де під татарською зверхністю заложили собі нову Січ. Перегодом зніс цар гетьманський уряд, а іменував лише заступника, т. зв. наказного гетьмана, одначе вся управа на Україні спочивала в руках т. зв. „Малоросійської колегії” (зложеної з шести висших московських офіцерів, з генера-

лом-бригадиром на чолі). Она кривдила людей, заводила на Україні московський лад, а навіть панщину.

Як за наслідників царя Петра вибрано ще два рази гетьмана, тоді вернули знов Запорожці знад Дніпрового лимана під московську зверхність. Але вже небавом цариця Катерина знесла зовсім гетьманський уряд (1764. р.), а Січ веліла зруйнувати (1775. р.). Богато Запорожців переселило ся тоді в Туреччину і там над устем Дунаю заснувало у друге нову Січ. На чужині тужили Запорожці за рідною землею і з часом на заклик московського правительства вернули они назад на Україну та утворили військо, що звало ся Чорноморським військом або Чорноморцями; пізнійше переселено їх над ріку Кубань (вливає ся у Чорне море, недалеко Азовського), де й доси живуть кубанські козаки.

Після зруйнованя Січи знесла цариця Катерина зовсім козацький лад на Україні: замість полків, поділено Україну на губернії, а нарід мусів служити в московськім війську; в 1783. р. заведено кріпацтво (підданчу неволю) і сотні тисяч селян та колишних козаків роздавано в підданство панам.

4. Гайдамаччина і Коліївщина. Опришки. Скорше як в лівобічній, упало козацтво в правобічній Україні, що належала до Польщі. Тут стали поселяти ся наново польські пани, котрі закликали людей на т. зв „слободи" і обіщували увільнити їх на трийцять літ від всяких повинностей. З лівобічної України кинув ся отже нарід сюди і правобічна Україна швидко знов залюднила ся. Але

не довго тревала тут свобода; як минули слобідські роки, селяни були приневолені знов підлягати панам, їх судови, вернула знов панщина та ви-кликала події, відомі під назвою „Гайдамаччини”.

Нарід, невдоволений з польського ладу, потворив ватаги гайдамаків (турецьке слово, що означає ворохобника, своєвільника, бунтівника, розбишаку), зложені з усяких бездомних людей, до котрих пристали пізнійше утікачі-селяни, а навіть Запорожці з лівобічної України. Они стали грабити польські маєтки, через що сей рух був зразу розбишацький, підсичуваний жадобою добичі; опісля став він обгортати щораз ширші народні маси в ціли освободження селян з підданства, а з часом, особливо за впливом київських міщан та православних київських і інших черців, перемінив ся в боротьбу за віру і народність.

Користаючи з розладу в Польщі по причині смерти короля, заняли гайдамаки мало не цілу Київщину, Браславщину і Поділе (1734. р.), але при помочи Московщини удало ся Польщі сей рух згнобити. Небавом счинив ся сей рух у друге (1750. р.), але найсильнійше проявив ся він у тре-те (1768. р.) і став відомим під назвою „Коліївщини” (від колоти, різати). Одначе й тим разом згнобила Польща сей рух при помочи Московщини. Так закінчило ся останне змагане українського народу в его довговіковій боротьбі за волю і народні права.

Нарівні з гайдамаками мала Польща багато клопоту з опришками (гірськими розбишаками), що вже від кінця XV. ст. появляли ся в більших або менших ватагах в підгірських околицях Гали-

чини, а особливо в Карпатах. Дика гірська природа виплекала в серці тамошного населення свободолюбність, що не давала змоги терпіти ніякої кривди та надужить від панських економів і атаманів, котрі заряджували панськими добрами в гірських і підгірських околицях. Тож хоч головним занятєм опришків був розбій, нарід відносився до них приязно і вважав їх местниками своєї і чужої кривди. Поміж ватажками (проводирами) опришків вславився головню Олекса Дозбуш (убитий з засідки 1754.р.), котрий остав до нині в народній пам'яті, осьпівуваний в піснях і звеличуваний в переказах тому, що розбивав не для самого розбою, не для грошей та добичі, а з мести за кривди простого народу.

З опришківством не дала собі Польща ради, бо загрожені і розбиті на польським боці, переходили они на угорський або волоський бік, щоби по якімсь часі вернути назад на польський бік і продовжати свої розбої. Опришківство підупало аж тоді, як Галичина дістала ся під володінє Австрії.

V. Народне і культурно-релігійне жите в українських землях від половини XVII ст.

1. Народне і культурно-релігійне жите в українських землях Польщі. З половини XVII ст. і протягом XVIII ст. настали великі переміни в народнім і культурно-релігійнім житю українських земель. В українських землях під Польщею стали висші верстви українського народу польщити ся: представниками українського народу стали протя-

гом часу селяни і темне сільське духовенство, бо найзначніші руські шляхотські роди покинули вже давно руську віру і народність, котрої держали ся хіба лише дрібні руські шляхотські роди, побутом і достатками ближші селянам, чим шляхті; почали також проріджувати ся ряди міщан, що покидали рівнож свою віру і народність.

Рівночасно підупала осьвіта: письменники займали ся лише чисто церковними справами та уживали не народної мови, а міщанини з церковно-словянських, українських, білоруських і польських слів. Всі висші верстви говорили і писали по польськи та по латинськи; в монастирських василіянських школах учили по польськи, хіба по селах учили дяки руського читаня і письма.

З кінцем XVII. ст. віджила в українських землях, що були при Польщі, церковна унія, проти котрої наш нарід так завзято боров ся, думаючи, що як прийме унію, то буде мусів виречи ся й своєї народности, як се робили руські пани, приймаючи римський обряд. Постепенно розширила ся унія в усіх українських землях Польщі, бо нарід, обезсилений війнами і пригнетений панщиною, не маючи опори ні в руській шляхті, ні в міщанстві, ні в козацтві, навіть не пробував бороти ся против неї. Небавом пересвідчив ся він, що через унію не треба було покидати руської народности. Уніятські владики подбали о заведене ладу в своїй Церкві. В 1720. р. зібрали ся они під проводом напського нуція (посла) на синод в Замостю (на границі Польщі, між Сяном а Бугом), де зрівнано руську уніятську віру з католицькою, полишаючи одначе всі питоменности і звичаї грецького обряду.

2. Народне і культурно-релігійне жите в українських землях під Московщиною. В тій части України, що була під Московщиною, стали знов висші верстви українського народу московщити ся, а приходило се тим лекше, що віра і книжність зближали до себе оба народи, затираючи між ними племінні ріжницї. Крім сего московське правительство старало ся насильно накинати українському народови московську мову і звичаї та злучити его в оден нарід з московським. Книжок не вільно було печатати українською мовою, а в школах учили по московськи. І справді висші верстви українського народу стали покидати свою рідну мову і звичаї, вважаючи їх мужичими, а приймали чужу, московську мову та московські звичаї.

Осередком культури в лівобічній Україні під московською зверхністю остав по давному Київ, що в другій пол. XVII. ст. і в перших десятиліттях XVIII. ст. був жерелом осьвіти для самої Москви і звідси ширило ся письменство і шкільництво в московських землях. На часи гетьмана Мазепи припадає розцвіт Київської колегії, що одержала заходами сего гетьмана права і назву академії: з неї повиходило багато визначних духовних і сьвітських українських діячів. Але що наука мала в ній напрям церковний, богословський, тому в порівнаню з західно-європейськими школами була вже для свого часу перестарілою і оставала значно позаду європейської науки. На взір Київської академії повстали висші школи в московських землях, а в українських землях колегія в Чернигові і Переяславі.

Підупала тоді книжність, бо хоч ті часи видали значне число знаменитих богословів, але по-

за богословськими творами появило ся дуже мало вартісних печатаних творів з інших областей науки. І хоч списано в тих часах численні історичні днівники і цілий ряд козацьких літописий, не у достоїли ся они напечатаня через те, що широко займають ся народною боротьбою в часах козащини. Ніхто з письменників не звернув тоді уваги на народні, т. зв. козацькі думи, що осьпівували сю народну боротьбу (головно Хмельниччину), а на котрі може бути гордим наш нарід. Противно, багато зпоміж письменних творів, котрі тоді напечатано, позбавлені цілковито житя власне через те, що не займали ся зовсім, або лише в малій часті подіями громадського та народного житя.

Взагалі проявляє ся в тих часах під кождим зглядом упадок народного житя: неоден письменник, хоч і любив горячо простий нарід, складав свої твори мішаною мовою, зближеною до московської. Здавало ся, що прийшов кінець українському народови, але нарід показав, що є в нім невичерпана відроджуюча сила і то само XV.ІІ. століте, що було часом найбільшого упадку, стало під кінець початком народного відродження.

Четверта доба.

Відроджене українського народу під владою Росії
і Австрії.

І. Відроджене українського народу під владою Росії.

1. Почин народного відродження на Придні-
прянській Україні: Іван Котляревський. Внутріш-
нім розладом дійшла Польща до того, що під
кінець XVIII. ст. три сусідні держави: Австрія,
Росія*) і Прусія розібрали і поділили її землі
поміж собою. Тоді то більша частина українських
земель, що були під Польщею, припала Росії. Але
під владою Росії, під важкою царською рукою,
переживав наш народ тяжкі хвилі. Просвіта за-
непала зовсім, духовенство відчужувалося що
раз більше від простого народу, а потомки ко-
лишніх старшин і руської шляхти, ставши москов-
ськими дворянами (наче шляхтою), покинули зо-

---

*) Так стала зватися Московщина за царя Петра;
сама назва пішла з грецької мови, бо так звали Греки ще
в IX ст. землі українського народу, коли то московського
народу зовсім ще не було.

всім свій нарід, его мову і звичаї. Лише простий нарід, хоч і як поневолений, не покидав своєї мови і звичаїв, сьпівав дальше свої пісні і думи, переховуючи в них спомини про недавню бувальщину.

Але й серед українських дворян по хуторах найшли ся люди, що не цурали ся предківських українських звичаїв і рідної мови. Був се час, коли в західній і середущій Європі стали поневолені і пригнетені народи будити ся до нового життя, то є стала прокидати ся серед них сьвідомість права на своє питоме народне жите, на виобразуване своєї рідної мови і письменства. Они починають дбати про те, щоби жити своїм житем та розвивати ся по своїй волі. Стали ширити ся серед них думки про волю і права чоловіка, то є про рівноправність всіх суспільних верстов, про народну самоуправу та поділ законодавчої влади між володаря і представників народу. Враз з західно-європейською просьвітою почали ширити ся ті нові думки та погляди про волю і права чоловіка також між осьвіченою верствою української суспільности. Сини колишних старшин здобувають собі науку на заграничних університетах (найвисших школах) в західній Європі, приносять на Україну з європейською наукою вільні думки та нові погляди, а в своїх писаннях виступають проти тодішнього державного і громадського ладу на Україні.

Рівночасно з тим здобуває собі права і народна українська мова, доси помітувана висшими верствами і признана мужичою мовою. Першою ластівкою, що звіщала народне відроджене, була

„Вергілієва Енеїда, *) на українську мову пере-
лицьована”, написана Іваном Котляревським, ро-

18. Іван Котляревський.

дом з Полтави, і випечатана у перше 1798. р.
Зобразивши тут Енея і його товаришів нашими За-
порожцями, описав він сучасне жите на Україні
так, як ніхто перед ним; а через те, що Котля-
ревський промовив до народу его рідною, поне-
ханою, під сільську стріху випертою мовою, тож

---

*) Римський поет Вергіль, що жив в часі, як народив
ся Ісус Христос, написав твір п. з. „Енеїда“, де зобразив
пригоди і мандрівку троянського лицаря Енея та в о то-
варишів, котрі воювали з Греками, а по збуреню Трої
(в Малій Азії) перенесли ся до Італії.

его „Енеїда“ починає нову добу в українським письменстві, самогож Котляревського зовемо батьком сего нового письменства. Він написав ще дуже гарну оперету (представлене зі сьпівами) „Наталка Полтавка“, де описав щирість селян і їх добрі звичаї.

2. Харківський кружок. Тарас Шевченко. Кирило-Методіївське братство. Осередком нового українського народного життя став Харків (в Слобожанщині, недалеко Донця) наслідком заснования тамже університету. З сеї пори виступає в Харкові цілий ряд писателів, що зацікавивши ся народним життям, мовою, піснями, казками і переказами про старовину, пишуть народною українською мовою.*) Тоді починають виходити одна за другою збірки українських народних пісень та дум, казок та переказів. Ті народні пісні та казки показали, що й простий нарід се люди, котрим належить ся лучша доля, що й від простого народу можна багато доброго і гарного навчити ся. Тож стали наші письменники розбуджувати любов до свого слова, до свого народу, до України, до своєї рідної бувальщини.

Одначе народне жите розбудило ся вповні аж тоді, як на Україні явив ся великий поет, Тарас Шевченко. Син простого кріпака, служив зразу яко панський козачок (покоевий хлопець); о-після віддано его до Петербурга на науку маляр-

*) До харківського кружка належали: Павловський, що написав першу граматику української мови (1818 р.), Петро Гулак-Артемівський, що писав гарні вірші, між ними байку про: „Іа та собка“, де під видом сьбак зобразив гірчу д-лю сь ячнина, Григорій Квітка-Основанко, що писав дуже гарні оповідання про сільське жите і інші.

19. Тарас Шевченко.

ства, до котрого оказував великий талант. Тут став він писати вірші, здобуваючи собі освіту власними силами. В 1840. р. появило ся перше видане его „Кобзаря”: Шевченко осьпівував в нїм славну бувальщину свого народу, его тяжку долю, огненними словами виступав против кріпацтва, в котрім сам жив довго, аж приятелі зложили гроші і викупили его з кріпацької неволі. А сьпівав Шевченко так, начеб его устами сьпівав сам нарід.

Слова Шевченка пронесли ся летом по всій Україні і миттю став він славним чоловіком, а як переселив ся в Київ, згромадили ся довкола него найвизначнійші українські діячі: знаменитий історик (діеписець) Микола Костомарів, поет і історик Пантелеймон Куліш і інші. Они стали описувати сучасне жите українського народу, его гірку долю, стали обясняти его історію. Стали думати та шукати способу, як би поправити долю селян, піднести свій нарід з занепаду, щоби став нарівні з іншими народами під зглядом осьвіти, достатків і поваги. Они заснували братство св. Кирила і Methodія, що мало дбати про розвиток рідної мови і письменства, а крім сего виступало против кріпацької неволі, проти вивисшеня одного стану понад другий і бажало, щоби всі люди були рівні перед законом і щоби хіснували ся свободою слєва і віри. Одначе задля злобного доносу увязнили братчиків: Шевченка віддали на вічні часи в салдати (московське військо) і вислали в пусті азійські степи, заборонивши писати й малювати, а Костомарова й Куліша позасилали в різні московські городи, заборонивши їм рівнож писати.

3. Петербурський і київський кружок. Знесене кріпацтва. Указ з 1876. р. По довшім засланю одержали вкінци кирило-методіївські братчики можливість вернути до своїх письменних занять; они згромадили ся в Петербурзі і заснували тут кружок, на чолі котрого станули Куліш і Костомарів (Шевченко вмер з початком 1861. р.). Они почали видавати українську часопись, печатати шкільні книжки в українській мові та заводити по селах недільні школи. В 1861. р. знесено на Україні

і, в цілій Росії кріпацтво, а було се головно заслугою кирило-методіївських братчиків з Шевченком на чолі (хоч він сам не дожив сеї радісної хвилі), котрі в своїх письмах остро виступали против кріпацької неволі.

Але сі відрадні відносини не тревали довго: російське правительство стало добачувати в тій громадській і просьвітній праці українських діячів заходи, вимірені против єдності Російської держави, підозріваючи, що Українці беруть участь в польським повстаню против Росії, що мало на ціли відновити давню Польську державу. Тому то позамикано українські недільні школи, заборонено печатати українською мовою наукові книжки а також книжки релігійного змісту, як і взагалі всі книжки, призначені для народу; дозволено печатати лише книжки з обсягу красного письменства (то є повісти і вірші). Тоді то позасилано багато Українців в далекі московські городи і на цілих десять літ перервано українську громадську і просьвітну роботу.

Пізнійше полекшало троха: від часу до часу дозволювано видати якусь книжку в українській мові, а осередком українського руху став знов Київ, де згромадив ся кружок українських діячів, учених і письменників. *) Та в 1876. р. наложено на Україну знов тяжкі кайдани: сегож року вийшов царський указ, званий указом 1876. р., котрим раз на все заборонено печатати книжки українською мовою (крім книжок з обсягу красного письмен-

---

*) Найвизначнійшми між ними були: Іван Нечуй-Левіцький, творець гарних повістей, історик Володимир Антопови та знаменитий музик Микола Лисенко.

ства), а боронено привозити з заграниці книжки печатані тоюж мовою, давати театральні вистави в українській мові. Навіть українських пісень не вільно було співати українською мовою. А все то стало ся тому, бо російське правительство стало побоювати ся, що Українці бажать відорвати ся від Росії. І хоч мимо сего тяжкого указу українські письменники не перестали працювати, видаючи в московській мові цілий ряд наукових творів, дотикаючих України, хоч виступив цілий ряд талановитих українських повістеписателів, розвинув ся український театр і українська музика, то одначе не могло бути мови о правильнім розвитку українського народного життя там, де було заковане українське слово.

4. „Подув весни” в Росії. Як в Росії наложено кайдани на українське народне життя, то придніпрянські Українці перенесли всю свою громадську і просвітну роботу до Галичини. Але й на Придніпрянській Україні не зникало те життя, а народна свідомість розбуджувала ся що раз більше. Боротьба за вільність і за краще життя в Росії не уставала, прибуло багато свідомих робітників на народній ниві, котрі дбали о те, щоби нашому народови на Україні стало лучше. Після нещасної для Росії війни з Японією показало ся, як великий нелад панує в Російській державі; боротьба за вільність серед усіх народів, заселяючих Росію, отже й серед українського народу зросла і правительство приневолене було уступити. Як після довгої і тяжкої зими чути в воздуху, що наближає ся весна, так і в Росії, казали люди, начеб дав ся чути „подув весни”.

то є настав новий зворот в житю народів до лучшої і щасливійшої долі.

У перве надано Росії конституцію *) 1905. р., проголошуючи свободу віри, слова, печати і зборів. Скликано у перве Державну Думу, до котрої всі суспільні верстви усіх народів в Росії, отже й нашого народу стали висилати своїх представників (послів), а без котрої не можна було вже видавати самовільно нікого закона. В 1906. р. знесено указ з 1876. р., що трийцять літ давив Україну. З того часу можна було в Росії видавати книжки і часописи українською мовою і справді почали они виходити, висловлюючи думки про те, як треба завести на Україні лучший лад і як можна до сего дійти. У перве випечатано тоді там українською мовою св. Письмо (хоч здавна були дозволені переклади на всіх інших мовах), почали заводити різні товариства, от як: „Українське Наукове Товариство“ в Києві та культурно-просьвітні товариства під назвою „Просьвіта“ по різних городах України. І хоч все ще не так стало жити нашому народови в Росії, як би він собі сего бажав, то всеж таки почав він жити тепер лекше, а громадське та просьвітне жите дістало можливість що раз красшого розвитку в будучині.

---

*) Конституція або конституційний лад є то такий державний лад, де рішає в усіх справах не воля самого володаря, а цілий нагід виповдає свої бажаня через своїх представників (послів), вибиралих вільними голосами і одержувє на се згоду володаря.

II. Відроджене українського народу під владою Австрії.

1. Прилука Галичини і Буковини до Австрії та заходи австрійського правительства около подвигнення галицьких і угорських Русинів. *) Наслідком розбору Польщі, переведеного Австрією, Росією і Прусією, з українських земель Польщі дістала ся під владу австрійських володарів з роду Габсбургів в 1772. р. Галицька Русь під назвою „Галичини і Володимирії“ (опісля прозвана несправедливо східною Галичиною).**) В 1775. р придбала ще Австрія з українських земель Буковину, звану „зеленою“ від букових лісів, котрими покрита.***) Австрійські володарі заопікували ся сейчас прибитим довгим лихолітем українським народом, що складав ся тоді з закріпощених селян-хліборобів, з останків міщан та зі зuboжілого і неосвіченого духовенства, котре не мало потрібної науки для народного проводу.

---

*) Се історичне імя на означене українського народу заховало ся донині лише на Прикарпаттю (в Галичині, Буковині і бувшій північно-східній Угорщині.)

**) Галицьку Русь заняли австрійські володарі на тій основі. В 1526 р. стали они рівночасно угорським королями. Часть нашого народу, що заєлювала від дуже давних часів землі на полудни від Карпат, оставала під володінням угорських королів, котрі протягом XI.—XIV. ст. оп новували хвилево кілька разів Галичину і в сеї пори підписували ся „королями Галичини і Володимирії“. Тому то яко угорські королі зголосили австрійсь і володарі в часі розбору Польщі свої права до Галицької Русі.

***) В часах Ярослава Осмомисла, котрого князівство простягало ся до устя Дунаю і Чорного моря, належала Бу-

Цісар Йосиф II. подбав головно про долю селян і старав ся піднести їх добробут. Він зніс (1782. р.) в Галичині підданчу неволю (кріпацтво): селяни оставали вправді ще й дальше панськими підданими, підлягали їх судови, робили панщину, платили панам данину, але не були вже привязані до рілі, бо могли після своєї волі переносити ся до иншого села; вільно було їм посилати свої діти до шкіл або ремесла, могли на панські кривди заносити скарги до цісарських судів. Крім сего зменшив цісар панщину і хліборобські данини та завів нове оподатковане; земля мала служити хліборобови на его удержане, а лише те, що лишало ся з доходу, платив він в части державі, в части дідичеві. Також розпорядив цісар, щоби по селах закладано громадські шпихлірі для підмоги селянам в часі переднівку або голоду.

Неменше дбали австрійські володарі о подвигнене осьвіти серед українського народу, а головно, щоби убоге, непросьвітне і понижене руське духовенство двигнути з сего занепаду і обезпечити єму потрібне образоване. Вже мати цісаря Йосифа II., цісарева Марія Тереса, оснувала для вихо-

---

ков на до Галицької Русі (Австрія поликувала на се свої права до Буковини) Як жеж Волохи (Румуни), шо зайшли з Смигорода (на Угорщині) заснували на послудні від Дністра аж до устя Дуая два князівства, північне Молдавське та полудневе Волоське, дістала ся Буковина під їх владу Але що українське населенє перемгло тут числом, тож волоські (молдавські) господарі (князі) зручили ся (подібно як литовські князі, на їх дворі паувала руська мова, ню списувано всі урядові письма. Північна частина, то є Молдава, до котрої належала Буковина, признала опісля зверхність Польщі, пізнійше Туреччини, від котрої набула Буковину Австрія.

ваня й образования руського уніятського духовенства *) на Угорщині ліцей (так як гімназія) в Мукачеві (Мукачів на полудни від Карпат; тут було руське єпископство), а у Відні заснувала руську духовну семинарію (новійшими часами її знесено). Цісар Йосиф II. заснував знов у Львові руську духовну семинарію (1783. р.), а крім сего найвисшу школу, університет (1784. р.) і велів деякі науки подавати там в руській мові. **) Також в сільських школах наука мала відбувати ся в народній руській мові. Взагалі старав ся цісар Йосиф II. о те, щоби руської мови уживано всюди яко „краєвої і народної мови“.

2. Почин галицько-руського відродження: „Руська трійця“. Як після смерти цісаря Йосифа II. наступив зворот в державі проти заведеного ним ладу, настали знов важкі часи для українського народу в Галичині: вплив на краєві справи здобула собі польська шляхта, до котрої зпершу після прилуки Галичини відносило ся австрійське правительство з недовірем. Старали ся вмовити в австрійське правительство, що руська (українська) мова, се лише наріче московської мови, що Русини-уніяти тягнуть до православя. Заведено зразу в народних школах висшого степеня, а по-

---

*) Ця рковча унія удержала ся була лише в Галичині (де в 1807 р. відновлено законами цісаря Франца I знесену в XV ст. галицьку м. трополію, з осідком у Львові), а в українських землях, забраних Росією в часі розбору Польщі, знесено її силоміць. На Буковині визнає наш нарід, в малих випадках, православну віру.

**) Сей університет опісля знесено і аж цісар Франц I. відновив его (1817 р.).

тім в найнижших початкових сільських школах замість руської, польську мову. Одначе винні були сим змінам і самі тодішні Русини, бо не вміли покористувати ся цісарськими розпорядками для розвитку науки в рідній мові; они не розуміли сего, що можна говорити і писати про наукові справи живою мовою народу, а вважали її простою, мужицькою мовою. Зате уживали они в школах і в книжках язикової мішанини з української, церковно-словянської, польської і московської мови, думаючи, що она буде ліпша, делікатнійша, „образованійша“.

Тимчасом виявило ся наглядно, що українська мова і народність спосібні до найвисшого розвитку і зросту. З початком XIX. ст. галицькі Русини звертають ся знов до позабутої народної мови і під впливом народного відродження на Придніпрянській Україні, а також за прикладом інших Словян, почали розвивати своє письменство в народній мові.

На народній основі станув рішучо кружок молодих руських богословів у львівській духовній семинарії, а на его чолі станула т. зв. „Руська трійця“: Маркіян Шашкевич, Яків Головацький і Іван Вагилевич. Они кинули ся з запалом до виученя народної історії і словесности та старали ся ввести народну руську мову до проповіді (до сеї пори майже всюди по церквах проповідувано по польськи) і письменства. В 1837. р. видали они збірник народних пісень і власних творів п. з. „Русалка Дністрова“, даючи тим почин до народного відродження галицьких Русинів. Але зі смертю Маркіяна Шашкевича, першого галицько-

20. Маркіян Шашкевич.

руського поета, ся робота зразу ослабла, а потім ізза неприхильних внутрішніх обставин перервала ся на якийсь час зовсім.

3. Подув „весни народів” в Галичині. Рік 1848. звісний під назвою „весни народів”, памятний в історії європейських народів тим, що тоді під впливом нових думок про права чоловіка, котрі виринули були ще в попереднім столітю, стали они добивати ся для себе своїх народних прав (то є волі і рівноправности всіх суспільних вер-

стов та розвитку в питомім народнім дусі, народної самоуправи і поділу законодавчої влади між володаря і представників народу). Він не проминув безслідно і для галицьких Русинів. Се-гож року, як вибухли і в Австрії (за прикладом інших народів) народні заворушення, надав цісар Фердинанд народам Австрії конституцію, а крім сего зніс останки кріпацького підданства, панщину: селяни стали власниками землі, на котрій сиділи, були вільні від усяких служебностей і данин для пана та не підлягали вже судови панів-дідичів, лише цісарським судам.

Тоді-то австрійське правительство глянуло знов прихильним оком на Русинів, котрі кинули ся жваво до народно-просвітної роботи: заснували товариство „Головну Руську Раду“ для оборони прав руського народу і стали видавати першу руську часопись („Зорю Галицьку“). У Львові відбув ся зїзд руських учених, на котрім раджено над розвитком руської мови і письменства та признано український нарід окремішним від польського і московського; тодіж засновано товариство „Галицько-руську Матицю“, котре мало видавати просвітні книжки для народу.

Обставини були знов якийсь час для Русинів прихильні, в низших школах заведено науку в руській мові, в гімназіях заведено обовязкову науку руської мови, а на університеті заведено виклади руської мови і письменства. У Львові задумали Русини збудувати „Народний Дім“ на місци зга-рищ університету, котрі подарував цісар галицьким Русинам. Сам цісар Франц Йосиф прибув до Львова, щоби положити угольний камінь під народну

будівлю. В сім „Народнім Домі“, здвигненим жертвами цілого руського народу і державними підмогами, мали плекати рідну мову, науку і письменство, там убога руська молодіж мала знайти пристановище, щоби покінчити науки, а відтак трудити ся для добра руського народу; народна пісня мала там гомоніти на виставах руського театру, а руські письменники мали знаходити підмогу і заохоту до праці на ниві руського письменства і науки в хосен українського народу.

Після хвилевого знесеня в Австрії конституції, заведено її тревало в 1867. р.: всім народам признано рівні права, свободу віри, слова, печати; у Відні установлено для справ цілої держави Державну Раду, а для справ поодиноких країв сойми (для Галичини у Львові), куди народи стали висилати для нарад над сими справами своїх представників, послів.

4. Москвофільський і народовецький рух. Одначе народна і просьвітна робота Русинів, розпочата на так гарних основах 1848. і в слідуючих роках, почала опісля наслідком знесеня конституції і інших неприхильних відносин, а також по часті з власної вини самих Русинів, марніти. Замість, щоби працювати згідливо, стали Русини між собою спорити, а особливо завзятий спір вів ся між приклонниками зближеня до народу і народної мови та приклонниками „книжної“ мови і „висшої“ культури, котрої взором вважали староруське письменство, а також московське письменство XVIII. ст. Мимо поновного заведеня конституції доля українського народу не поліпшилася ся, противно, его права підлягали що раз більшим обмеженням.

Руська оśвїчена верства, що складала ся з духовенства і урядників, пішла небавом на манівці. Деякі руські учені і письменники покинули писати руською мовою, вважаючи її простою, а стали знов уживати языкової мішанини. З сеї пори став ширити ся між Русинами москвофільський рух („москвофїл”, значить сприяючий московському народови і державі), а представники сего руху виступили з заявою (1866. р.), що галицькі Русини є одним народом з Великорусами (Москалями), бо нема ніяких Русинів, є лиш оден „русскій” нарід (то є московський), а руська мова є лиш нарїчем великоруської (московської) мови. Тим способом вирекли ся они заяви Русинів з 1848. р., в котрій проголошено самостійність і окремішність руського (українського) народу від польського і московського.

Але ся москвофільська робота не вспїла заморочити всеї оśвїченої верстви серед галицьких Русинів. Особливо молодїж пішла слїдом Маркіяна Шашкевича, а перенявши ся духом, котрий проявив ся в творах придніпрянських українських письменників, головно Шевченка, стали ті молоді люди, що прозвали ся „народовцями”, працювати для добра і просьвіти руського народу. Они стали видавати часописи, згуртувавши найлучші сили зпосеред галицьких і придніпрянських письменників, котрі з оглядом на заборону українського слова в Росїи шукали тут приюту для своїх письменних творів. Взаємини між Галичиною і Придніпрящиною вельми оживили ся: багато придніпрянських письменників брало живу участь в галицьких видавництвах, а се мало незвичайно великий вплив на галицько-руське відродженє в 1860-их і 1870-их роках.

5. **Просьвітно-науковий і господарський розвиток українського народу в Галичині.** З того часу Галичина стала осередком народного руху для всіх українських земель. Громада молодих народовців згуртувала ся около товариства „Руська Бесіда“, котре завело і стало удержувати „Руський Народний Театр“. Опісля заснували народовці товариство „Просьвіта“, котре протягом п'ятидесятилітнього естования розкинуло між народом кілька мільонів просьвітних книжочок, заснувало тисячі читалень, сотки крамниць, позичкових кас, громадських шпихлірів і господарських спілок, а само має по менших містах кількадесять філій (відділів).

Богато працює для народної просьвіти „Українське Педагогічне Товариство“ (для шкільних справ), котре заводить і удержує власним коштом школи, бурсу для молодежи та видає для неї поучаючі книжки. Справами висшого шкільництва займає ся товариство „Учительська Громада“, а поучні виклади з обсягу ріжних галузей науки для широких верстов української суспільности уряджує „Товариство імени Петра Могили“. Осередком наукової роботи є „Наукове Товариство імени Шевченка“, котре згуртувало що найлучші придніпрянські і галицькі наукові сили та займає ся дослідями над українською історією, мовою і письменством. Оно видає багато наукових видавництв, а також удержує власну бібліотеку (книгозбірню), музей (збірку предметів до історії і культури нашого народу), печатню, книгарню і переплетню. Свою славну діяльність з XVI. ст. продовжує старинне „Львівське Ставропигійське братство“ під назвою „Львівського Ставропигійського Інститута“.

удержуючи власну печатню, музей, *) переплетню і книгарню.

З кожним роком стало прибувати в Галичині що раз більше українських шкіл, народних і гімназій, а також в університеті заведено багато викладів українською мовою, особливо виклади української мови і письменства та всесвітної історії і історії України. З учених визначилися головною покійний професор львівського університету Омелян Огоновський, що написав першу історію українського письменства, професор в тім же університеті Михайло Грушевський (покликаний з Києва), що написав першу наукову історію України, а між поетами і письменниками визначився поетом Іван Франко, що написав крім сього чимало книжок для дітей і молодежи. Богато є в Галичині українських художників: малярів, різьбарів, музиків та співців, що мають свої власні заводи товариства і школи.

Але також на господарське поле звернули свою діяльність галицькі Русини-народовці. У Львові засновано торговельне товариство „Народна Торговля“, що має тут власний sklep, а крім сего відділи по інших містах Галичини, товариство обезпечень „Дністер“ і позичкове „Краєвий Союз Кредитовий“, товариство жіночих робіт „Труд“, господарське товариство „Сільський Господар“ та ремісниче „Зоря“. По містах, місточках і селах засновано гімнастично-пожарні товариства „Сокил“ і „Січ“, а крім сего сотки щадничих, позич-

---

*) Б ще у Львові окремих „Національний й (народний) Музей“, в котрім містить ся богата збірка головною з обсягу української церковної штуки.

кових і молочарських спілок. Все те стало певним доказом, що український нарід двигнув ся вже з віковичного занепаду та, що его народна робота і культурний розвиток поступає з кожним роком вперед.

6. Почин відродження й занепад Закарпатської України. В Закарпатській Україні (званій давнійше „угорською“) почало ся народне відроджене скорше, чим в Галичині і то при підмозі австрійського правительства. Закарпатські Русини жили від непамятних часів своїм окремішним житем під владою угорських королів, а опісля під владою австрійських володарів. З рештою українського народу лучила їх лише спільність мови і віри. Народна осьвіта і народна сьвідомість стояла тут на дуже низкім степені. В початках XVII. ст. почала ширити ся на Закарпатській Україні церковна унія. Як жеж цісарева Марія Тереса заснувала в Мукачеві ліцей для руського уніятського духовенства, тоді згуртував ся тут невеличкий кружок на ниві народної просьвіти і письменства.

Закарпатська Україна дала львівському університетови перших професорів-Русинів і інших визначних людей. Засновано там тоді багато народних шкіл, в котрих подавано науку руською мовою. Ще в першій половині XIX. ст. дбали руські владики в Мукачеві про те, щоби молоді люди приспособлювали ся до духовного стану в руській мові і намагали ся також між сьвітськими Русинами будити народну сьвідомість та дбати щиро про народну просьвіту в рідній мові.

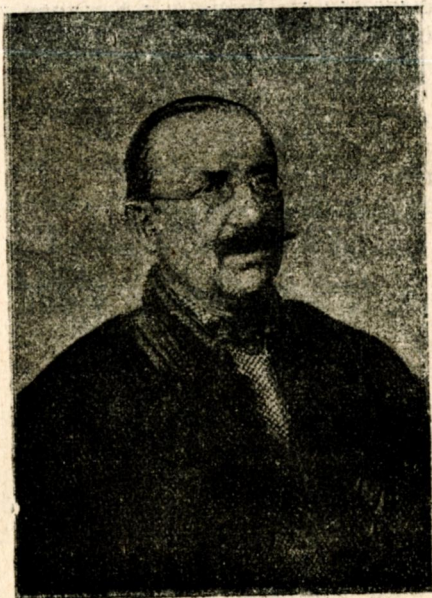
Одначе й поміж закарпатськими Русинами найшли ся такі люди, що почали голосити народну

і письменську єдність Русинів з Московщиною. Они стали говорити і писати язиковою мішаниною і заводити її в народних школах, а наслідком сеї незрозумілої для народу мови просвіта серед закарпатських Русинів дуже занепала. Побачивши се, угорське правительство стало побоювати ся, щоби тамошні Русини не змосковцили ся. Тому то Угри або Мадяри, що мали в своїх руках всю власть на Угорщині, почали тамошних Русинів малярщити, приневолюючи їх приймати малярську мову і звичаї. І дійсно багато руських сьвященників, урядників і учителів змалярщило ся. Але в останних часах переконало ся також угорське правительство, що руське населене можна двигнути з занепаду лише просвітою подаваною в рідній, зрозумілій мові. Тому то почали книжки для народних шкіл укладати тамошною руською мовою, зрозумілою для селян. Та український нарід на Закарпатю зможе двигнути ся цілковито зі свого занепаду аж тоді, як вся осьвічена верства стане рішучо на народній основі.

7. Відроджене Буковинської України. Буковинська Україна довго не могла двигнути ся з занепаду, хоч і там дбало австрійське правительство після єї прилуки про долю населеня. Аж як на Буковині виступив поет і повістеписатель Осип Юрій Гординський-Федькович (1861. р.) і в своїх піснях та повістях промовив до народу живою мовою, пробудив сьвідомість серед буковинських Русинів і положив основи до нового житя.

Розвиток буковинських Русинів став поступати з кождим роком вперед; крім великого числа руських народних шкіл, повстали на Буковині руські

21. Осип Юрій Гординський-Федькович.

гімназії, а в черновецьким університеті заведено виклади української мови і письменства. В Чернівцях засновано „Руську Бесіду” і „Народний Дім” з бурсою для убогих учеників, а також інші народні товариства, котрі стали дбати про долю буковинсько-руського народу та доводити его до свідомости і просвіти, охоронюючи его перед зрумущенням. *)

*) Волохи або Румуни мали на Буковині всю власть в своїх руках, як Маляги на Угорщині і стар ли ся буковинським Русинам накинати свою мову і звичаї.

8. Українські переселенці з Закарпаття, Галичини і Буковини в Америці. В останніх десятиліттях XIX. ст. проявило ся серед нашого селянства зпершу на Закарпаттю (Угорщині), а відтак в Галичині і на Буковині нечуване доси змагане, глядіти собі красшої долі за незнаємим морем. Хоч український нарід зпоконвіку горячо привязаний до своєї рідної землі, тисячі селян кидали свій рідний край і пускали ся в далекі заморські сторони, до Америки, щоби заробити на хліб насущний і поліпшити свою долю. В ріднім краю ставало нашому народови що раз тісніше і труднійше: населене зростало числом, господарства дробили ся, землі не прибувало, зарібків було мало, а податки росли. Тож ідучи за прикладом інших народів, котрі гляділи собі лучшої долі за морем, почав і наш нарід шукати собі нових осель і зарібку за морем.

Перші українські переселенці прибули до Америки (ще перед 1870. р.) з Угорщини і поселили ся в Зєдинених Державах північної Америки малими оселями. Опісля почало ся вже громадне переселюване наших людий з Угорщини, Галичини, а відтак і з Буковини. Там проживали они відорвані від всякої просьвіти, від Церкви, аж спровадили собі зі старого краю першого руського сьвященика, котрий положив основи до церковного, народного, просьвітного і господарського розвитку наших американських переселенців. Богато перепон стояло сему розвиткови особливо від латинського духовенства, аж (в 1907. р.) діждали ся американські Українці свого єпископства.

В північній Америці поселені наші люди ще в Канаді (де засновано в 1912. р. рівнож греко-

католицьке єпископство), а пізнійше звернули ся також до полудневої Америки, головно до Бразилії. *) Але там підсоне нездорове, горяче і вохке, тож наш нарід жиє там у великій нужді, а недостача громадської і церковної лучности наражує его на затрату своєї віри і народности. Та мимо сих невідрадних обставин видно вже і серед американських Українців, особливо в північній Америці, значний поступ: побудовано вже багато нових церков, позасновувано читальні, просвітні і господарські товариства, виходять численні українські часописи. А що лучність наших земляків в Америці з Українцями в Європі не перериває ся, тож є надія, що спільна праця доведе до поліпшення спільної долі.

---

*) Також з українських земель бувши в Росії переселявав ся наш нарід в азійські краї, головно на Сибір. Всього нашого на одні переселенцями в Америці і Азії б, де около 35 мільонів.

Пята доба.

Змаганя українського народу до самоозначеня й відзисканя державної самостійности.

I. Участь і доля українського народу в сьвітовій війні.

I. Вибух сьвітової війни: обсада українських земель Австро-Угорщини Росією і жите українських переселенців в західних краях Австрії. Рік 1914. у житю українського народу розпочав ся під знаком сьвяткованя 100-літних роковин уродження найбільшого українського поета, Тараса Шевченка, що своїми віщими словами предсказав в будучині повстане самостійної України. Та небавом довело ся українському народови пережити тяжкі хвилі. Вибух сьвітової війни в половині 1914. р. спричинив цілковитий зворот в житю українського народу, перериваючи непадійно его мирний розвиток. До завзятого бою на жите і смерть против Австро-Угорщини й союзної Німеччини станула між іншими державами також сусідна Росія. В бажаню Росії, розбити Австро-угорську державу, містило ся також бажане, зни-

щити народне українське жите в границях Австро-Угорщини та розширити російську державну власть на всі українські землі, щоби могли на їх цілім просторі давити українське народне жите.

„Головна Українська Рада“ у Львові, що з волі українського народу взяла в свої руки провід у всіх народних справах на час війни, проголосила війну проти Росії війною за визволене України з покликом, звернути проти Росії всі народні сили. З єї понуки взяла ся „Боева Управа“ до створеня з нашої молодежи військових відділів, званих „Українськими Січовими Стрільцями“, котрі своєю кровю мали здобувати для України ліпшу долю; до створеня таких військових відділів взяли ся також Українці на Буковині. Придніпрянські Українці, що за свою працю для добра України мусіли перед переслідуваннями російського правительства схоронити ся до Галичини, заложили „Союз Визволення України“, котрий звернув ся до Українців в Росії з покликом до боротьби за свободу України.

Наслідком воєнних подій Галичина і Буковина опинили ся на якийсь час в руках Росії,*) а тоді народні провідники приневолені були покинути рідний край та перенести ся на захід Австро-Угорщини (головно до Відня) і з чужини вести дальше працю для визволення рідного краю. Окрім „Головної Української Ради“, що по приступленю до неї буковинських Українців переіменила ся в „Загальну Українську Раду“ і „Союза Визволення України“, перенесло ся там і значне

---

*) Кілька разів зганяли ся російські війська й на Закарпатську Україну, але безуспішно.

число українських культурно-просвітних і господарських товариств, а доля загнала сюди також тисячі й тисячі нашого народу, що втікав перед переслідуваннями й насильним московщенням.

„Загальна Українська Рада” крім поклику до боротьби за самостійність України, подбала й про долю тисячів наших переселенців. Она ввєднала для них всякого рода підмоги, постарала ся о побудоване захистів і церков, а при помочи „Української Загальної Культурної Ради” та „Союза Визволення України” стала засновувати для наших переселенців на чужині школи, читальні, уряджувати відчити й видавати численні часописи й книжки не лише українською мовою, але й в чужих мовах, познакомлюючи в них чужинців з українською історією, з українським народним життям і зі змаганнями українського народу до здобуття самостійности. Завдяки тим заходам увесь культурний сьвіт зацікавив ся долею нашого народу й заговорив про него.

2. Переворот в Росії: самоуправа України. Протягом 1915—1917. р. по тяжких і кривавих боях (в котрих відзначили ся також „Українські Січові Стрільці”) зломано силу російських військ та звільнено Галичину і Буковину. Сила царського правління не могла вже двигнути ся: в початках 1917. р. наступив в Росії переворот (революція), царя усунено й увязнено, а на чолі держави стануло нове, революційне правительство, зложене з московських громадян.

Тоді то й громадянство на Придніпрянській Україні взяло ся негайно до праці над відбудовою народного українського життя, здавленого царським

урядом. Завдяки „Українській Центральній (осередній) Раді“, завязаній у Києві, стало українське громадянство придумувати над дорогами до здійснення права на самоозначене українського народу серед інших народів Росії, се є до здобуття для України самоуправи (автономії) в тім напрямі, що Україна не має відділяти ся від Росії, а тільки, що она матиме право по своїй уподобі сама собі лад давати. Колиж московське революційне правительство відкинуло українські домагання що до самоуправи, „Українська Центральна Рада“ переняла на себе обовязки зверхної і законотатної влади на Україні. Українське громадянство, опираючи ся на нічим необмеженім праві самоозначеня народів, рішило, що тільки само населене України має рішати про єї будучу долю, про єї відношене до Росії, що Україна може приступити до звязку з іншими народами бувшого Російського царства лиш на основі добровільного договору, яко рівний з рівним, яко самостійна держава зі зверхною владою у себе дома.

3. Большевицький переворот в Росії і розлад на Україні. Таке рішуче становище українського громадянства викликало велике заворушене серед усіх верстов московського громадянства, ворожо настроеного до всяких самостійницьких проявів на Україні. Не звертаючи одначе на се уваги, українське громадянство збирало дальше всі творчі сили України для порядкованя нового житя, шукаючи собі рівночасно до неминучої боротьби зі згаданими верствами московського громадянства союзників серед інших недержавних народів Росії (Білорусинів, Литовців і ин.). Та серед під-

готовчої роботи наступили події, що розеднали спільні сили тих народів, згідно перепинили об'єднуючу працю.

На півночі, в московських землях, приготозлявся вже від довшого часу смертний бій між висшими суспільними верствами, що після перевороту в Росії захопили всю владу в свої руки, а простим робочим людом. Звідтам пішов і на Україну клич, що вся власть має спочити в руках робітничо-жовнірських рад. Під впливом сего запанував розлад серед війська, оно почало нищити й грабувати українські села, селяниж стали силою забирати землю богатих земельних власників та взагалі нищити велику земельну власність. Заким одначе наступив в Росії новий переворот, Україна не зривала ще явно з Росією, а бажала зістати в складі Росії яко рівноправне державне тіло.

Та під кінець 1917. р. спричинили большевики *) новий переворот в Росії: дотеперішнє московське революційне правительство усунено й увязнено, а его місце заняло нове, большевицьке правительство. Большевицький рух перекинув ся сейчас і на Україну; на улицах Києва розгоріла ся домашна війна між Українцями й большевиками з одної сторони, а прихильниками дотеперішного московського революційного правительства з другої сторони. Колиж правительственні війська мусли уступити з Києва, „Українська Центральна

---

*) Большевики се тже сторонництво, котре пр'держує ся погляду, що не повинно буги ні кої особисті іл сности у продиноких людій, а все, н. пр, земля, мусиь належати державі або окремим самостійним громадам і всі громадяни повинні ві всего однаково користати й мати однакові достатки.

Рада" перебрала в свої руки повноту влади на Україні. Через домашню війну Російська держава розпала ся: народи бувшої Росії мусіли самі дбати про себе, мусіла про себе дбати й Україна. Сю хвилю, коли вся власть найшла ся знова в руках „Української Центральної Ради“, використано на се, щоби проголосити Українську Народну Республіку. *)

II. Українська Народна Республіка.

1. Проголошене Української Народної Республіки: Берестейський мир і перша війна з большевиками. Дня 20. падолиста 1917. р. проголосила „Українська Центральна Рада“, що від сего дня Придніпрянська Україна стає „Українською Народною Республікою“. В її склад входять землі, заселені в більшості Українцями**), а остаточно будуть визначені границі, особливо в пограничних землях, де більшість Українців, після волі тих народів, що заселяють ті пограничні області. * Українська Народна Республіка не хоче відділяти ся від Росії, але хоче оставати в ній яко самостійна держава, бажаючи, щоби Російська республіка була союзом рівних і вільних народів. Зне-

---

*) Республіка — се такий державний лад, коли верховну власть визначає весь нарід, коли державою по ядкує не володар, а звичайний громадянин, котрого вибравє весь нарід на якийсь час і законодавчу власть має весь нарід через в биралих собою заступників.

**) Київщина, Поділе, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія без Криму.

сено велику земельну власність (землі дідичів, монастирські, церковні й інші) і признано її властністю всего робочого люду, до котрого мають перейти без викупу. Усім громадянам забезпечено всі свободи: свободу слова, печати, віри, зібрань, особисту свободу і т. д., а іншим народностям України признано народно-особисту самоуправу.

В тім ненадійно московське большевицьке правительство виступило перед воюючими державами з предлоγοю мирових переговорів. Згодили ся на се сейчас Австро-Угорщина й Німеччина та їх союзники і визначили яко місце переговорів Бересте литовське, де прибули большевицькі відпоручники. Одначе „Українська Центральна Рада“, не вважаючи большевицьких відпоручників представниками України, вислала за згодою Австро-Угорщини й Німеччини своїх відпоручників на мирові переговори до Берестя. Колиж большевицькі відпоручники ставили мировим переговорам і Українцям всякі перепони, приступили українські відпоручники, по проголошеню „Українською Центральною Радою“ 22. січня 1918. р. повної незалежности „Української Народної Республіки“, до самостійних переговорів з Австро-Угорщиною й Німеччиною. Одним і другим спішно було до заключеня мира; Австро-Угорщина й Німеччина потребували з України збіжа, а Україна мусіла як найскорше заключити мир, щоби всі свої сили звернути против большевиків, що стали їй вже дуже загрожувати.

Австро-Угорщина й Німеччина, признавши „Українську Народну Республіку“ самостійною,

вільною державою, що може самостійно заключати міжнародні договори, заключили з нею дня 9. лютого 1918. р. т. зв. Берестейський мир, в котрім границями між Австро-Угорщиною й Україною установлено границі, що були перед війною між Австро-Угорщиною і Росією, а на заході входили в склад „Української Народної Республіки“ ще Холмщина й Підляше. Отсей мир заключено день після сего, як большевики після завятих і кривавих боїв заняли Київ, а „У. Ц. Рада“ приневолена була подати ся в західні області.

2. Освободжене України. Україна „Гетьманщиною“. **Кінець Гетьманщини.** В тій грізній для України хвилі звернули ся українські мирові відпоручники в Берестю до Німеччини з просьбою о військову поміч против большевиків. Німеччина, а за нею й Австро-Угорщина дали „Українській Народній Республіці“ військову поміч так, що в дуже короткім часі, при співучасті українського війська занято Київ і очищено всю Придніпрянську Україну з большевиків.

Одначе Австро-Німці пішли визволяти Україну не з любови до неї, а ізза жадоби наживи і через те зараз на вступі розбила ся українсько-німецька приязнь. Австро-німецькі війська стали поводитись на визволеній Україні як завойовники. Розпочали ся вязнення свідомих Українців, підозрілих будьто о большевизм, а за тим пішли засуди й розстрілювання. Військо оголочувало Україну безплатно з її богацтв і запасів. Початково виникли з сего непорозуміння між людністю й німецьким військом, а опісля між українською владою й німецьким начальством. Та хоч як рішучим був виступ „У. Ц.

Ради" против німецьких безправств, „У. Ц. Рада" була безсилою. Німці визискали невдоволене, що вже від довшого часу стало ширити ся на Україні против „У. Ц. Ради" (головно ізза земельного закона), розігнали й увязнили єї членів, а „Українських Січових Стрільців", що виступили в єї обороні, роззброїли. „У. Ц. Рада" перестала естувати.

Сейчас після упадку „У. Ц. Ради" великі земельні власники й багатші селяни, що відбували тоді як раз в Києві зїзд, проголосили при підмозі Німців гетьманом (29. цвітня 1918. р.) бувшого російського генерала Павла Скоропадського, (потомка Мазепиного наслідника, гетьмана Івана Скоропадського). На мурах Києва появила ся гетьманська „Грамота до всего Українського народу", в котрій Павло Скоропадський оголошував себе „гетьманом всієї України", зносив „У. Ц. Раду", заповідав вибори до Українського Союму, наділене земельними участками малоземельних хліборобів по вивласненю землі по дійсній їх вартости від великих земельних власників та забезпечене прав робітничої верстви. „Українська Народна Республіка" перемінила ся в „Гетьманщину".

Одначе як колись український нарід не мав довіря до заходів гетьмана Мазепи в єго боротьбі за самостійність України, так і тепер більшість українського громадянства віднесла ся ворожо до нового гетьмана й єго замірів около привернення ладу на Україні. Єго стали підозрівати о надто велику прихильність до великих земельних власників і о стремління до зєдиненя України з Росією. І хоч гетьман почував себе щирим Українцем та

виявляв себе приклонником самостійности України, багато говорило й проти сего. Вправді заходами гетьмана повстали два українські університети в Києві й Камінці подільським та українська академія наук в Києві, але в гетьманській управі й в урядах засідали переважно прихильники давньої Росії, що ворожо відносили ся до української справи, а котрих стали попірати Німці. Против гетьманської влади виступили українські громадяни, а за ними станули Українські Січові Стрільці й маси озброєного селянства. Коли ж гетьман окружив ся самими Москалями й оповістив грамоту про злуку України з Росією, загоріло ся на Україні повстане против гетьмана, котрий зі своїм правительством мусів втікати за границю.

3. Основи права самоозначення народів і повстане „Західно-Української Народної Республіки”. Воюючі з Австро-Угорщиною й Німеччиною держави заявляли від самого початку світової війни, що борють ся за освободжене поневоленіх народів, котрі стогнуть в австро-німецьким ярмі. Але се не було правдою, бо в рядах тих держав, котрі голосили освободжене поневоленіх народів, находила ся й Росія, в котрої ярмі стогнали поневолені народи: Українці, Білорусини, Поляки, Литовці й ин. Аж коли розпала ся Росія наслідком внутрішнього перевороту а по стороні противників Австро-Угорщини й Німеччини виступили також Зєдинені Держави північної Америки, наступив зворот в справі недержавних, поневоленіх народів. Предсідник Зєдиненіх Держав подав основи прав народів, після котрих основою нового порядку світа є право самоозначення народів.

Народна область, то є область заселена більшою частиною членів даного народу, має свobodно постановляти про свою долю, про свою державну принадлежність, а народи, заселяючі в меншості ту область, мають мати забезпечене своїх народних, культурних і громадянських прав.

Тому то й Австро-Угорщина, котра під кінець 1918. р. стала наслідком перемоги противників хилитися до упадку, видвинула для ратования свого естования справу самоуправи австрійських народів. Австрійський цісар заповів перетворене Австрії (без Угорщини) в союз народних держав, а одною з таких держав мала бути й Українська держава (зі східної Галичини й Буковини). Опіраючись на цісарській заяві та на праві самоозначення народів, проголошенім предсідником Зєдинених Держав, зібрала ся у Львові 18. жовтня 1918. р. „Українська Національна (народна) Рада“, зложена з представників Галицької, Буковинської й Закарпатської України. Она предложила „Українським Національним Зборам“, котрі зібрали ся 19. жовтня, до затвердження ухвалу, що з українських областей Австро-Угорщини, то є зі східної Галичини, північно-західної Буковини й північно-східної Угорщини повстає Українська Держава.

Ще в 1916. р. Австро-Угорщина й Німеччина проголосили утворене незалежної Польщі. Користаючись тепер з розкладу Австро-Угорщини, Польща проголосила себе незалежною державою й зголосила свої давні історичні права також на українські землі. Супроти сего „Українська Національна Рада“ рішила перебрати в свої руки

власть на українських областях Австро-Угорщини. Дня 1. падолиста 1918. р. в ранці Українські Січові Стрільці в злуці з українськими відділами бувших австро-угорських полків, обсадили столицю Галичини Львів. На мурах міста появилася відозва „У. Н. Ради“ до населення з проголошенням на українських землях бувшої Австро-Угорщини Української держави, прозваної пізніше „Західно-Українською Народною Республікою“. Та по трьох тижнях завзятих боїв, 21. падолиста, супроти військової переваги Поляків, українські війська, wraz із правительством приневолені були опустити Львів.

4. Зєдинене Західно-Української й Східно-Української (Придніпрянської) Народної Республіки і їх доля. Правительство „Західно-Української Народної Республіки“ перенесло ся до нового осідку, до Станиславова. Там дня 3. січня 1919. р. проголошено торжественно зєдинене „Західно-Української“ й „Східно-Української (Придніпрянської) Народної Республіки“ в одну „Українську Народну Республіку“, з застереженням самоуправи „Західній області“. Сей день був днем зєдинення віками відділених частин України: Галицької, Буковинської, Закарпатської й Придніпрянської України в одну велику Україну.

Міжтим боротьба в Галичині йшла дальше. Українські війська облягли Львів і протягом пів року держали східну Галичину аж по Сян, з виїмком залізничного шляху Львів-Перемишль, що wraz із тими містами був у польських руках. Та супроти військової переваги Поляків, не маючи нізвідки підмоги й военных припасів, українські

війська подали ся за границі східної Галичини, до Камінця подільського, де й осіло також правительство „Західної Области У. Н. Республики” з диктатором*) на чолі.

Рівнобіжно з подіями в „Західній Области У. Н. Республики” розвивали ся події на Придніпрянщині. Там після прогнання гетьмана повстало нове правительство, прозване „Директоріятом“.**) Та серед вельми тяжких обставин довело ся сему новому правительству кермувати справами Придніпрянщини. Большевики наступали хмарою на Україну, в початках 1919. р. вдруге заняли Київ і опанували більшу частину Придніпрянської України. На поміч zagrożеним Придніпрянцям поспішили українські полки з Галичини і се було одною з причин, що польським військам удало ся заняти цілу східну Галичину, велику часть Волині та дальші українські землі на північ. Мимо сего українським військам удало ся при помочи селян-повстанців здобути значні успіхи в боротьбі з большевиками. В другій половині 1919. р. українські війська заняли Київ, та не могли вдержати в руках столиці України, в котру, користаючи зі слабих українських сил, увійшли московські доброволецькі війська, що бороли ся і з Українцями і з большевиками в імя відбудови давньої Росії й зєднання „всіх руських земель”. Придніпрянщина стала полем боротьби між большевиками й московськими добровольцями, в котрій українські землі, винищені війною, разом із „матерію українських

---

*) Диктатор—се особа, котрій у виймовно тяжких для держави хвилях віддіється необмежену владу.

**) Директоріяг, значить начальна власть.

городів" Києвом, переходили з рук до рук. Московські доброволецькі війська, хоч в рік пізніше знов стали безуспішно бороти ся, не змогли остояти ся перед силою большевицьких військ, котрі вкінці заняли враз із Києвом майже цілу Придніпрянщину (з виїмком земель, обсаджених Поляками) по Дністер, Чорне море і Кавказ. „У. Н. Республика" обнімала заледво дрібний клаптик української землі довкола Камінця подільського.

Головний отаман Придніпрянщини, бажаючи виперти большевиків, увійшов в зносини з Поляками й позискав для сеї ціли польську військову поміч. З весною 1920. р. почав ся спільний наступ Поляків і Придніпрянців на большевиків, що довів до занятя українських земель аж по середущий біг Дніпра враз із Києвом. Але большевики протинаступом, розпочатим літом, відзискали не лише Київ, а заняли й значну частину східної Галичини й підступили навіть під столицю Польської держави, Варшаву.

Та Полякам удало ся відбити большевицький протинаступ і посунути ся знова на Волинь, Підляше і Полісе (над Припетю, де Пинськ). Большевики опустили східну Галичину, а Придніпрянці заняли Камінець подільський. Між Польщею і большевиками почали ся мирові переговори, але з Придніпрянцями йшла боротьба дальше. Большевики опанували знов Камінець под., останки придніпрянських військ схоронили ся поза Збручем, в Галичині, а долею Придніпрянщини стало кермувати окреме українське большевицьке правительство, признане московським большевицьким правитель-

ством. В марті 1921. р. заключила Польща мир з московським і українським большевицьким правительством, в котрім відступлено Польщі з українських земель Холмщину, Підляше і велику часть Волині та Поліся.

Закінчене.

Українська справа на всесвітній мировій конференції.

Після побіди над Австро-Угорщиною й Німеччиною зібрали ся побідні держави в Франції на мирову конференцію (наради), щоби там рішати про судьбу побіджених держав, та долю поневолених недержавних народів. На чергу прийшла там і справа самоозначеня українського народу. Як всі народи, так і Українці вислали до Парижа своїх відпоручників з домаганем, щоби в імя проголошеного Зединеними Державами північної Америки права народів на самоозначене, признано таке право й українському народови.

Справа самоозначеня українського народу світовою мировою конференцією на разі не вирішена, а через те его землі поки що в руках Чехо-Словаків (Закарпатська Україна), Румунів (півн.-західна Буковина) і большевиків.

Український нарід вірить одначе твердо в окончну справедливість і не тратить надії на лучшу будучину, предказану віщими словами свого найбільшого поета Тараса Шевченка (в котрого столітні роковини уродження вибухла світова пожежа):

„Встане Україна
„І розвіє тьму неволі,
„Сьвіт правди засьвітить,
„І помолять ся на волі
„Невольничі діти”.

Літописна таблицка

найважніших подій з історії українського народу.

911. Торговельна умова князя Олега з Греками (перша певна подія з історії українського народу).
988. Охрещене Русі за князя Володимира Великого.
1223. Перший прихід Татар на Русь: битва над Калкою.
1240. Другий прихід Татар на Русь: зруйноване Києва.
1349. Казимир Великий прилучив Галичину до Польщі.
1569. Люблинська унія: злука Польщі, Литви і Русі.
1596. Церковна унія Русі з Римом в Берестю литовським (Берестейська унія).
1621. Битва під Хотиним: гетьман Петро Конашевич Сагайдачний.
1648. Повстане гетьмана Богдана Хмельницького.
1654. Переяславська Рада: злука України з Московщиною.
1658. Гадяцька умова: гетьман Іван Виговський.
1667. Андрусівський мир: гетьман Петро Дорошенко.

1709. Битва під Полтавою: гетьман Іван Мазепа.
1720. Синод в Замостю.
1764. Знесене Гетьманщини.
1772. Розбір Польщі: прилука Галичини до Австрії.
1775. Зруйноване Січи. Прилука Буковини до Австрії.
1782. Знесене кріпацтва в Галичині.
1783. Заведене кріпацтва на Придніпрянській Україні.
1798. Почин українського відродження і нова доба українського письменства: Іван Котляревський та Вергілієва „Енеїда”.
1837. Почин галицько-руського відродження: „Руська трійця” (Шашкевич, Головацький, Вагилевич) і „Русалка Дністрова”.
1840. Перше видане „Кобзаря” Тараса Шевченка.
1848. Перша конституція в Австрії і знесене панщини в Галичині. Проголошене окремішности українського народу від польського і московського.
1861. Знесене кріпацтва на Придніпрянській Україні. Почин відродження на Буковині: Осип Юрій Гординський-Федькович.
1866. Проголошене москвофілами єдності галицьких Русинів з Москалями.
1867. Остаточне заведене конституції в Австрії.
1876. Царський указ в справі заборони українського слова в Росії.
1905. Конституція в Росії.
1906. Знесене указу з 1876. р.
1914. Століте уродження Тараса Шевченка. Вибух світової війни. Обсада Галичини і Буковини Росією.

- 1915—1917. Освободжене Галичини і Буковини з під московського наїзду.
1917. Переворот (революція) в Росії: самоуправа України. Большевицький переворот в Росії: проголошене Української Народної Республіки (20. падолиста).
1918. Берестейський мир (9. лютого): Україна признана самостійною державою. Україна Гетьманщиною (29. цвітня): гетьман Павло Скоропадський. Проголошене Української держави на українських землях Австро-Угорщини (19. жовтня). Обсада Львова українськими військами (1—21. падолиста) і проголошене „Західно-Української Народної Республіки”.
1919. Зєдинене „Західно-Української Народної Республіки” зі „Східно-Українською (Придніпрянською) Народною Республікою” (3. січня).
- 1919—1921. Справа самоозначеня українського народу на всесвітніх мирових нарадах.
-
-

З М І С Т.

ВСТУП.

Стороча

- I Український народ і его землі . . . . . 3—6
1. Імя, пр стір і численність. 2. Границі земель українського народу. 3. Предки українського народу. 4. Зверхний вигляд, занятя і прикмети. 5. Віра і релігійні обряди. 6. Домашне, родинне та громадське жите
- II Казочна історія українського народу . . . . . 6—8
1. Переказ про св. Андрея і основане Києва. 2. Л тописне оповідане про закликане Варягів: Рюрик, Аскольд і Д р. 3. Князь Олег Віщий.

ПЕРША ДОБА.

Від початків Руської держави до утрати її самостійности та переходу під владу Литви і Польщі.

- I. Св. Володимир Великий (979—1015). . . . . 9—14
1. Початки Руської держави. 2. Перші київські князі: Олег, Ігор, Святослав. 3. Володимир Великий відбудовує Руську державу. 4. Відносини до Греції. Охрещене

Руси 5. Будівництво, штука, гроші, освіта на Русі за Володимира 6 Внутрішнє правлєнє Володимира: відносини до громади.

II Ярослав Мудрий (1019—1054) . . . . . 14—18

1. Боротьба о Київ 2. Відносини до сусідів 3. Розширене християнства, законодавство, освіта, будівництво. 4. Поділ держави: заповіт Ярослава

III Володимир Мономах (1113—1125) . . . . . 18—20

1. Русь а держава розпадає ся: княжі усобиці. 2. Змаганя Володимира Мономаха до згоди. Боротьба з Половцями. 3. Володимир Мономах київським князем: відносини до сусідів; внутрішня діяльність 4. Занепад Києва: початки Московської держави і московського народу.

IV Данило Романович Галицький (1205—1264) . . . . . 20—25

1. Князі Ростиславичі 2. Роман Мстиславич, „самодержець всеї Русі“. 3 Боротьба о Галичину. 4 Татари: битва над Калкою і зруйнованє Києва 5 Данило в Ордї Зносини з папою: Данило руським королем. 6. Відносини до сусідів і Татар. 7. Останні хвилі Галицько-волинської держави.

V. Державний і громадський лад, побут і культура на Русі в княжій добі . . . . . 25—29

1. Князь і віче. 2. Дружина, церковні люди, „люди“. 3. Побут і культура

ДРУГА ДОБА.**Українські землі під владою Литви
і Польщі.**

I. Боротьба Литви та Польщі о Галицько-волинські землі	30—32
1. Литва збирає руські землі. 2. Любарт галицько-волинським князем. 3. Правління Казимира Великого в Галичині.	
II. Злука Польщі і Литви	32—34
1. Перша злука Литви з Польщею. 2. Боротьба Литви о державну самостійність. 3. Люблинська унія.	
III. Громадський лад в українських землях під литовським і польським правлінням	34—38
1. Зміна давного ладу. 2. Князі-пани, зем'яни-шляхта і неповноправна шляхта. 3. Селяни і їх закріпощені. Міщани і духовенство.	
IV. Князь Константин Острожський (1540—1608) і Берестейська унія (1596)	38—44
1. Занепад освіти на Русі. 2. Церковні братства. 3. Острожська академія. 4. Берестейська унія.	

ТРЕТА ДОБА.

Боротьба українського народу за самостійність України та упадок народного й культурно-релігійного життя.

- I. Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний (1614—

- 1622) і київський митрополит Петро Могила (1632—1647) . . . . . 45—53
1. Початки козаччини і козацького устрою. 2. Перші козацькі війни з Польщею. 3. Гетьман Сагайдачний. 4. Київська Могилянська колегія.
- II Гетьман Богдан Хмельницький (1648—1657) . . . . . 53—60
1. Нові козацькі повстання. 2. Хмельниччина: перша війна з Польщею. 3. Друга війна з Польщею. Зборівський дог. вір. 4. Розрив з Польщею і злука з Московщиною: Переяславська Рада.
- III Руїна (1657—1687) . . . . . 60—64
1. Козацький лад на Україні. 2. Гетьман Іван Виговський. 3. Гетьман Петро Дорошенко.
- IV. Гетьман Іван Мазепа (1687—1709) . . . . . 64—71
1. Новий громадський лад в лівобічній Україні. 2. Боротьба Мазепи за самостійність України. 3. Знесене Гетьманщини і зруйноване Січч. 4. Гайдамаччина і Коліївщина. Опришки.
- V. Народне і культурно-релігійне життя в українських землях від половини XVII. ст. . . . . 71—74
1. Народне і культурно-релігійне життя в українських землях Польщі. 2. Народне і культурно-релігійне життя в українських землях під Московщиною.

ЧЕТВЕРТА ДОБА.

Відроджене українського народу під
владю Росії і Австрії.

I. Відроджене українського народу під владою Росії 75—83

1. Почин народного відродження на
Підніпрянській Україні: Іван Котлярев-
ський. 2 Харківський кружок Тарас Шев-
ченко. Кирило-Методіївське братство 3
Петербурзький і київський кружок Зне-
сенє крпцтва. Указ з 1876. р. 4 „Подув
весни“ в Росії.

II. Відроджене українського народу під владою Австрії 81—88

1 Прилука Галичини і Буковини до
Австрії та заходи австрійського правитель-
ства около подвигнення галицьких і угорсь-
ких Русинів. 2 Почин галицько-руського
відродження: „Руська трійля“. 3. Подув
„весни народів“ в Галичині 4 Москво-
фільський і народовецький рух 5. Про-
світно-науковий і господарський розвиток
українського народу в Галичині. 6. Почин
відродження й занепад Закарпатської Укра-
їни 7. Відроджене Буковинської України
8 Українські переселенці в Закарпаття, Га-
личини і Буковини в Америці.

ПЯТА ДОБА.

Змаганя українського народу до само-
означеня й відзисканя державної само-
стійности.

- I. Участь і доля українського народу в світовій
війні . . . . . 99—101

1. Вибух світової війни: обста українських земе в Австро-Угорщини Росією і житє українських переселенців в західних краях Австрії. 2. Переворот в Росії: самоуправа України. 3. Большевицький пере-
ворот в Росії і розлад на Укр. І. І.

- II. Українська Народна Республіка . . . . . 104—113

1. Проголошене Української Народної Республіки: Берестейський мир і перша війна з большевиками 2. Освободжене Україна „Гетьманщиною“. Конць Гетьманщини 3. Основи права самоозначеня народів і повстанє „Західно-Української Народної Республіки“. 4. Зєдиненє Західно-Української і Східно-Української (Придніпрянської) Народної Республіки і їх доля.

ЗАКІНЧЕНЄ.

- Українська справа на всесвітній мировій конференції 114—115

- Літописна табличка найважійших подій в історії українського народу . . . . . 116—118

ОБРАЗКИ.

	Сторона
1. Київське військо	10
2. Князь св. Володимир Великий	12
3. Останки „Золотих воріт“ в Києві	15
4. Т. зв. „Нерушима стіна“ в церкві св. Софії в Києві	16
5. Домовина Ярослава М. в церкві св. Софії	17
6. Королівський вінець Данила	24
7. Т. зв. Волоська (Успенська) церква у Львові	39
8. Замок в Острозі	41
9. Князь Василь-Константин Острожський	42
10. Запорозька Січ	46
11. Галера і чайки	47
12. Козацькі клейноти	48
13. Козацька рада	49
14. Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний	51
15. Петро Могила, київський митрополит	54
16. Гетьман Богдан Хмельницький	55
17. Гетьман Іван Мазепа (з сучасної ритовини Галаховського 1708 р)	67
18. Іван Котляревський	77
19. Тарас Шевченко	79
20. Маркіян Шашкевич	88
21. Осве Юрій Гординський-Федькович	96

Карта найважніших місцевостей з історії українського народу X. — XX. ст. Розмір 1:7, 400.000. Рисував Д-р. Володимир Ґерінович.

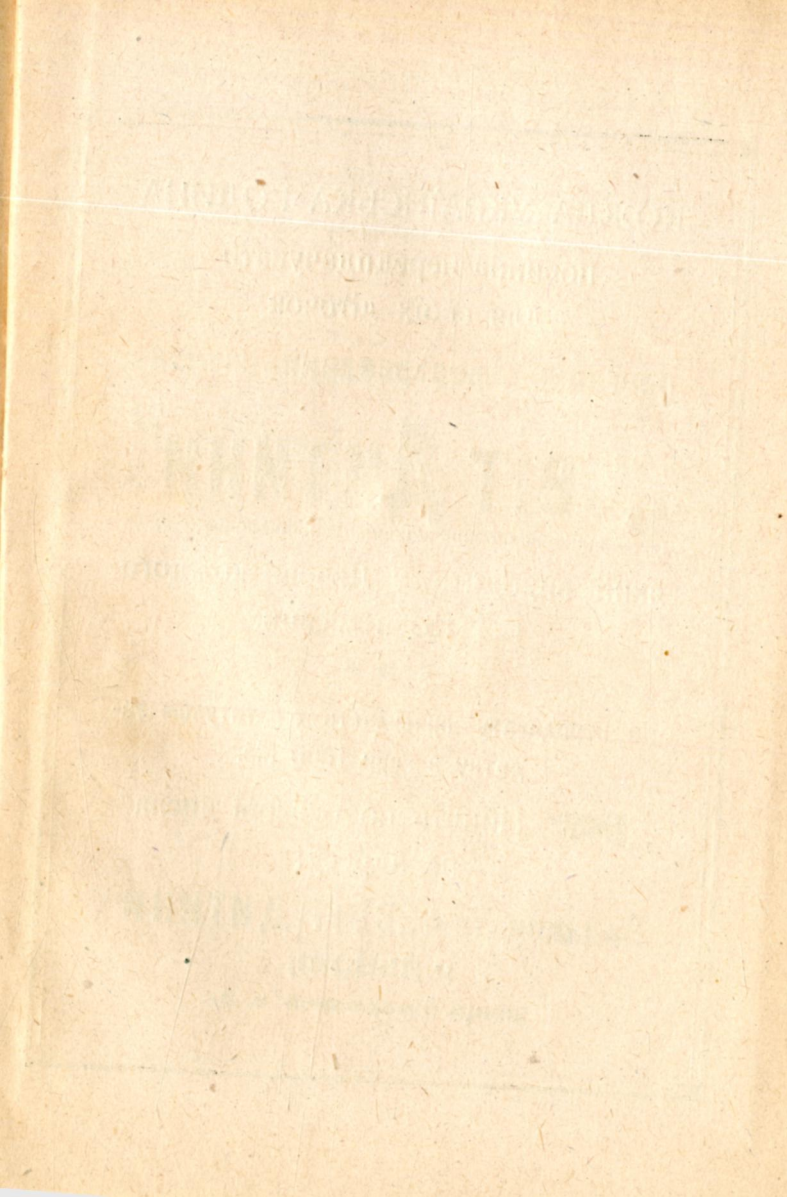

Важніші похибки.

Сторона :	Рядок :	Замість :	Має бути :
22	1 з долини	Орлі	Орді
27	6 „ „	плі	палі
43	1 „ гори	словянський	словянській
70	11 „ „	польські	панські
72	2 „ „	найзначніші	найвизначніші.

КОЖДА УКРАЇНСЬКА РОДИНА

повинна передпдачувати

— для своїх діточок —

прегарно ілюстрований журнал

„СВІТ ДИТИНИ”

який виходить у Львові кожного
1. і 15. в місяці.

На передплату присилаєть ся титулом за-
датку з гори 1000 Мп.

Пишіть по оказові числа
на адресу:

**Видавництво „СВІТ ДИТИНИ”
у ЛЬВОВІ,**

улиця Зіморовича ч. 3.

ГЛАВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ
ПРОМЫСЛЕННО-ТОВАРИЩЕСКОГО
СТРОИТЕЛЬСТВА
С. С. С. Р.
ИЗДАНИЕ
1937 г.

рл

217 у

ВИДАВНИЦТВО

А. БАДАХА

Львів, Ул. Краківська, 1

3 руб 78 коп (1986)

1. Д-р **ІВАН БАРВИНСЬКИЙ**: Історія Українського Народу (Оповіданя з рідної історії) 140 ст. 8° з 57 ілюстр. 2 карти. складков. прикрашеном рисунком арт. В. Сидицького. Львів 1922 — Оя книжка призначена для шкіл середніх, семінарійських, вчительських, також для ширшої читачої публіки.

2. **ОЛЕКСАНДЕР БАРВИНСЬКИЙ**: Огляд Історії української літератури; третє доповнене виданне, Львів, 1922.

Оя книжка призначена для шкіл середніх, семінарійських, вчительських, а також яко реперіторія до історії зрілости.

3. **ЗАКШЕВСЬКИЙ—БАРВИНСЬКИЙ**: Всесвітня Історія для вищих або середніх шкіл, Т. I. Старинна Історія 3 вид. Львів, 1922, 256 ст. 8°. — Оя книжка призначена для шкіл середніх і семінарійських.

4. **ЗАКШЕВСЬКИЙ—БАРВИНСЬКИЙ**: Всесвітня Історія Т. III. Новітня історія, 2. вид. Львів 1922.

5. Д-р **ОМЕЛЯН КАЛИТОВСЬКИЙ**: Географія для середніх шкіл. Третє перероблене, доповнене виданне. Часть I. Азія, Америка, Африка, Австралія. З численними гарними ілюстраціями.

6. **ТАНЧАКОВСЬКИЙ**: Українсько-польська термінологія зі збірком інших слів до шкільної і приватної науки.

7. **ВЕРХРАТОВСЬКИЙ—ОМЕТАНОВСЬКИЙ**: Ветанина на книзі илюст середніх шкіл. Нове скрацвання після 2 вид. з 286 ілюстраціями. Львів, 1922.

Д-р Б. Барвінський: історія Українського Народу.

КОРОТКА
ІСТОРІЯ
УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДУ

НАПИСАВ
Д-р БОГ. БАРВИНСЬКИЙ

2-4.34